

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Den Hollantschen Icarvs

Hazart, Cornelius

T'Antwerpen, M. DC. LXIV.

Het VI. Capittel. Of de Heylighen verworpen eere de der Religieuse
aenroepinghe.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71360](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71360)

Antw. Gheen Schryft: Want indien de Schryft daer beveelde, soo souden wy schuldigh zijn/ende verbintentisse hebben om 't selve te doen.

Du segghen wy anders niet/als/ ghelijck het gheozlooft is/ ende goet/ de Heylighen te aenroepen/ nochtans sonder verbintentisse/ alsoo is het mede goet/ ende gheozlooft sijn betrouwen daer op te stellen/ nochtans sonder verbintentisse: Want wy de aenroepinghe volghet het vertrouwen. Soo en is het dā niet noodigh/ dat wy diesaengaende in de Schryft eenigh bevel hebben.

Peenius. Men magh selve van Godt niet hopen, ofte begheeren, 't welck hy selve in sijn Woort niet heeft te kennen ghegheven, dat van hem te hopen, ofte te begheeren is.

Antw. Ick wilde dit wel betwefen sien vut de Schryfture. Want set te segghen sonder bewijs/ op my soo heel als te swijghen.

HET VI. CAPITTEL.

Of de Heylighen verwerpen de eere der Religieuse aenroepinghe.

Peenius. Pag. 128.

Welcke eere de Heylighen, volghens den Reghel, ende voorschrift des Goddelijcken Woorts gheenints aenemen, maer diese veel meer verwerpen, dien en moeten hen niet gheven.

Antw. Dat het soo sy: Wat nu boozder?

Peenius. Nu, de eere van de Religieuse aenroepinghe verwerpen de Heylighen.

Antw. Dat wordt gheloochent.

Peenius. Dat bewijsen wy i. wyt de exempelē der Heylighen doen sy by ons hier op aerde noch leefden.

Antw. Ick meynde/ dat men vande lebenden men

sehen/ niet en mocht argumenteren tot den bersoz-
den Heylighen.

Peenius. Daer en is gheen twijffel aen, of de verstorven
Heylighen zijn noch alsoo ghesint teghen *Godt*, alsoe gheweest
zijn hier op aerde noch levende.

Antw. Maer het kan wel gheschieden/ dat sy wan-
neerse hier noch leefden / eenighe eere hebben ghes-
wegghert upt nedrigheyt/ de welke sy nu / inden
hemel wesende / aenbeerden ter oorzaccke van hare
weerdigheyt / doo; de welke sy / soo Joannes seght
Ep. 1. c. 3. v. 2. ghelijck zijn aen Christo, te weten in eere-
lijckheyt nae siele, ende nae lichaem, soo den Dorschen By-
bel verstaet N. 12.

Peenius Pag 129. Act. 10. 25. Als Cornelius den Hooft-
man voor den Apostel *Petro* nederviel, en hem wilde aen-
bidden, soo heeft hy die eere niet willen toelaeten, maer
den man oprechtende seyde hy: *Saet op, ick ben oock selue een
mensch*: dat is, naedien ick een mensche ben, soo bekenne ick
dat dese Goddelijcke eere my gheensints toekomt.

Ghy spreect utwen eyghen Bybel N. 24. hier tegen/
want die seght dat Cornelius aen *Petro* gheen Godde-
lijcke eere bewesen heeft: Ten is niet ghelooflijck seght
utwen Bybel, dat hy *Petrum* als *Godt* soude ghe-cert heb-
ben, maer heeft hem burgherlijcke eere bewesen. Dit
hebbe ick in mijn Victorie van Roomen van Pag. 129. tot
132. upt den text selve bewesen. Wat seght ghy nu/
hout ghy't met utwen Bybel, of niet?

Peenius. Act. 14. 15. Als Paulus en Barnabas verston-
den dat de *Lycanische* Priesters henlieden wilden offeren, soo ist
dat sy dit weygherden, segghende: *Mannen, waerom doet ghy
dese dinghen? wy sijn oock menschen, &c.* dat is, men moct
gheen menschen, maer alleen *Godt* den Schepper van Hemel,
ende van aerde, de eere van offerhande, en Religieuse aenroe-
pinghe gheven.

Antw. Hier op heb ick gheseyt in mijn Victorie Pag.
133. ende upt den text selve gherhoont / dat die van
Lycanien Paulus ende Barnabam hielden booz Goden,
den eersten booz *Mercurius*, den tweeden booz *Jupiter*,
in dese qualiteyt / dat is / als Goden wtiden sy haer
eeren met sacrificie: Ten volght dan niet Paulus,
ende

ende Barnabas hebben ghewepghert de eere die Godt alleen toekomt / ergo de afghestozvene Heyligghen wepgheren eene Religieuſe eere/die mindert is alſe de Goddelijcke :

Merck dat hoe looflyck men hier de eere van offerhande / ende Religieuſe aenroepinghe voozſtelt als een dinghen : Wy bekennen dat Paulus , ende Barnabas het ſacrificie hebben ghewepghert:maer wy loofchenen dat alle eere ſacrificie is / ende houden niet de ſtaende / datmen aen den Heyligghen/ghen ſacrificie mach offeren.

Peenius. Daer en is niet aen te twiſſelen , oft de verſtorven Heylighen met de gheluckſalighe Enghelen in de triompherende Kercke ſamen ghevoeght, zijn even ſoo ghesint als de Enghelen,

Antw. Laet ons nemen dat het ſoo zy.

Peeniu , Nu, de Enghelen verwerpen de Goddelijcke eere, die hen aenghedaen wort. *Apoc 19.9. ende Cap 22.8.*

Antw. Indien ſemant haer Goddelijcke eere heeft willen bewiſen / ſy hebben ſeer wel gedaen met dit te verwerpen : want die eere en komt haer niet toe.

Du moet uwe ſtor-reden weſen : Ergo de Heyligghen verwerpen niet de Goddelijcke eere / die haer aenghedaen woordt: dat ſtemme ſch wederom heel en gantsch toe : ſoo moet gy dan voozder tegen my argumentere aldus. Maer alle Religieuſe eere, ofte aenroepinghe is Goddelijcke eere. Ergo de Heylighen verwerpen alle Religieuſe eere, ofte aenroepinghe. Dat loofhene ſch heel / ende gantsch : Want ghy ſupponeert ghebuerigh / dat het alceede van u bewezen is / dat alle Religieuſe eere, Goddelijck is, ende dat alle aenroepinghe ware aen-biddinghe is : maer hoe verre dat dit noch van huy is / blijkt klaer upt alle mijne voozgaende weder-legghinghen van uwe Schyffteplaecten.

Hazart Pag. 131. Aengaende de eere die Cornelius aen Petro beweeg / en is niet Goddelijck gheweent / maer alleen Burgherlijck / ende is van Petro ghewepghert upt modestie.

Peenius Pag 130. Dat Cornelius ghemeent heeft, dat in

Petro jec Goddelijckx was kan driefins verstaen worden : of dat hy gheoordeelt heeft , dat *Petrus* van naturen *Gods* was : ofte dat hy *Gods* Ghesante was, ende een Goddelijcke bedieninghe hadde : ofte dat hem Goddelijcke eere toequam.

Antw. Wat wilt ghy houden van ditz ?

Peenius. Het eerste en is gheensins waerschijnelijck : want *Cornelius* wiste dat'er maer een ware *Godt* van nature was: Ende hy hadde vanden Enghel gheleert , dat *Petrus* gheen *Godt* en was, maer *Godts* dienst-knecht, en Ghesant.

Antw. Aenghesien dat ghy dit eerste verwerpt/wat seght ghy dan van het tweede ?

Peenius. In het tweede, en soude *Cornelius* niet ghedwaelt hebben, ende volghens dien niet te recht sijn bestraft gheweest.

Antw. Soo moet het dan upkomen op't derde.

Peenius. 'Tis soo, want hier in heeft *Cornelius* ghedwaelt, dat hy meynde dat *Petro* van weghen sijne Goddelijcke bedieninghe, oock Goddelijcke eere toequam.

Antw. Dyt kracht dan van dese meeninghe moet volghen / dat *Cornelius* aen *Petro*, Goddelijcke eere betwisen heeft : Hoe sult ghy't nu maecken met uwen Bybel, die reghel-recht contrarie leert / segghende : 'Ten is niet ghelooftijck, dat *Cornelius Petrum* als *Godt* soude ghe-eert hebben ? Jae voeghter expresselijck by / dat de eere / die *Cornelius* aen *Petro* betwisen heeft / eene Burghelijcke eerbiedinghe gheweest is; Hier moet ghy dan / ofte uwen Bybel versaecken / ende segghen dat hy ghesaelt heeft / ofte soo niet / soo moet ghy dan / teghen uen' epghen seggen / bekenne dat *Cornelius*, niet een Goddelijcke maer Burghelijcke eerbiedinghe aen *Petro* betwisen heeft. Hier moet ghy een van twee kiesen.

Peenius Pag. 131. Ghelijck *Cornelius* meynde dat *Petro* van weghen sijne Goddelijcke bedieninghe, Goddelijcke eere toequam, soo segghen die selfde die van't Pauldom van den verstorven Heylighen.

Antw. Dit is tinnemeg opentlijck gheloghen dat die van het Pauldom segghen / dat aen den verstorven Heplighen Goddelijcke eere toekomt, dat schryft

schryft ghy-tieden haer valscheijck tot.

Peenius. Dat *Petrus* niet en heeft willen aen-nemen de Goddelijcke eere, die hem van *Cornelius* op-gedraghen wiert, en is slechts niet sijne modestie.

Antw. **W**ten Bybel seght / dat *Cornelius* aen *Petro* gheen Goddelijcke eere heeft op-ghebraghen; eer ghy dan boozt-gaet in uwe eyghen Concepten / so moet ghy ons eerst segghen / wat ghy vinnist van wten Bybel, of hy ghesaelt heeft / of niet.

Peenius. Dat *Petrus* niet en heeft willen aennemen de Goddelijcke eere is veel min toe te schrijven aen een versterde, ende *Hypocritische* nedrigheyt

Antw. **E**n is niet te dencken dat *Petrus* den *Hypocrit* soude ghespeelt hebben / maer men kan wel oodmoedigh zyn / al-hoe-wel men den *Hypocrit* niet en speelt; ende als *Petrus* oock eene burghelijcke eerbiedinghe, (ghelijck wten Bybel die noemt) uwe gheerde aen te nemen / hy kost dat wel doen wt oodmoedighheyt sonder *Hypocrisie*, ofte ghebruyck-heyt.

Peenius. Indien *Cornelius* slechts een burghelijcke, ende uyt-wendighe eere *Petro* toeghebracht hadde, ghelijck *Corn. Hazart* seght, den Apostel en soude die gheenins gheweyghert hebben.

Antw. **B**estrijdt eerst wten engen Bybel, eer ghy op my neemt / ende vraght van hem / hoe het comt / dat *Petrus* de eere gheweyghert heeft die hem *Cornelius* toebreacht / aenghesien dat het eene burghelijcke eerbiedinghe was? ick hebbe ghesepdt dat hy dit ghe-daen heeft wt oodmoedighheyt, sebaerheyt, ofte belictheyt. Vraeght nu van wten Bybel of er eentighe andere oorzake is.

Peenius. *Petrus* en was niet ghewoon de streken van een courtsaen, ende hovelingh te ghebruycken.

Antw. **S**cherpsinnighen vout! als ofmen niet oodmoedigh, of sebaer cost wesen / sonder de streken te ghebruycken van eenen courtsaen / ofte hovelingh.

Peenius. Hoedanigh een eere, ende dienst *Cornelius* aen *Petro* heeft willen gheven, wort opentlijck afghenomen wt

de woorden des Apostels, segghende: *Staet op, ick ben oock selve een mensch*: Soodanigh een eere heeft hy hem dan ghegheven, die meerder was dan een menschelijke, die een mensch niet toequam, en om dat hyse aen een mensche gaf, te recht is bestrafte gheworden: maer soodanighe eene eere en is gheene uytwendighe eerbiedigheyt, maer een Goddelijcke eere.

Antw. **Hoebantigh een eere ende dienst Cornelius aen Petro heeft willen gheben / wordt opentlijck afsghenomen uyt utwen eyghen Bybel, segghende / dat het een burgherlijcke eerbiedinghe, ende gheen Goddelijcke gheweest is. Inden dan de woorden des Apostels so claar zijn / dat Cornelius aen Petro Goddelijcke eere betwefen heeft / soo bekenet dan / dat utwen Bybel in sijne bemerckinghen / opentlijck strjdt teghen de klare woorden des Apostels / ende ghy teghen utwen eyghel Bybel.**

Ich houd'et dan met de bemerckinghe van utwen Bybel, ende segghe / dat de eere / die Cornelius aen Petro betwefen heeft een burgherlijcke eere gheweest is / ende niet Goddelijck, oversulckx en doet utwe ghehele weder-leggtinghe niet te propooste: want hier moest betwefen worden / dat Petrus een Goddelijcke eere heeft gheweyghert / en dat de eere / die wy den verstorven Heylighen sendoen / Goddelijck is / om hier uyt te beslypen / dat ghelijck Petrus een Goddelijcke eere gheweyghert heeft / alsoo oock de Heylighen doen: maer nu en sie tek niet hoe ghy dit argument maken kunt sonder te strjden teghen de bemerckinghen van utwen Bybel.

Ich weet wel / dat utwen Bybel daer hy voeght / dat de eere die Cornelius aen Petro toezacht / eenighen schijn hadde van Goddelijcke eere: Maer behalven / dat dit eben-wet vlijt / dat die eere in haer selven burgherlijck was / ende niet Goddelijck, soo hebbe tek daer-en-hoven in mijn Victorie Pag. 130. uyt bescheyden Schyftueren betwefen / dat dese eerbiedinghe van Cornelius, oock self gheenen schijn hadde van Goddelijcke eere, hier en heeft Peenius den dagh niet door ghesten / ende daerom heeft hy /

mtj.

mijne bewijfen willens / en wetens obergheflaghen.
 Du / naer al dit / laet ons noch vernemen dat Cornelius aen Petro heeft willen bewijfen goddelijcke eenighe
 soo en ist niet wonder dat Petrus de selbe verworpen
 heeft; alsoo souden de heylighen mede de selbe verworpen/
 indien wy haer die oydreoghen.

Hazart pag. 133. Actor. 14. Heest Paulus niet recht die
 eere van hem gheueit / want de offerhande is een
 dienst / die Godt alleen toekomt.

Peenius pag. 132. Ghelijck de offerhande, alsoo oock de
 eere der religieuse aenroepinghe komt Godt alleen toe, de
 wijle het beyde een dienst is tot het eerste ghebodt dat wet
 behoorende.

Antw. **Ick bereytsche bewijs hier van uyt Schelsture.**

Peenius: De religieuse aenroepinghe, ende dancksegginghe
 wert in de Schrift gheuoemt, een inwendighe, ende
 gheestelijcke offerhande *Psal. 50. 14. &c.*

Antw. **Wat ist nu?**

Peenius. By al dien dan de daet van de lichaemelijcke, ende
 uytwendighe offerhande Godt alleen toekomt, so mede
 oock de daet van gheestelijcke offerhande.

Antw. **Ten volghet niet: alhoewel de Schelsture**
 de lichaemelijcke offerhande/ oock inwendighe, en geestelijck
 noemt / ghelijck sy inder daet is / hier uyt en
 volghet niet dat alle inwendighe / ende gheestelijcke
 aenroepinghe / of ghebeden / een waere offerhande
 sijn die Godt alleen toekomen: Gheue lichaemelijcke
 offerhande dan en kan wel bestaen ten sy daer se
 men inwendighe, en gheestelijck zy; maer yet kan wel
 inwendighe, en gheestelijck sijn/ al-hoe-wel het daerom
 gheue ware offerhande en is.

Peenius. Augustinus *Lib. 10. de Civit. Cap. 19.* hout in e-
 ven ghelijcken sin, de religieuse aenroepinghe, ende de
 offerhande?

Antw. **Dat en kan ick by hem op dese plaetse niet**
 vinden / maer lese daer alleenlijck / dat hy bewijst
 dat de lichaemelijcke of sichtebaere sacrificien den waeren
 Godt alleen toekomen/ ende dat de selbe/ teekenen
 sijn van ons suyer ghemoet, ende goeden wille, ghelijck
 onse

onse woorden teekenen sijn bande saken, oberfulckgh
ghelijck de saken en woorden, niet een dinghen en is/
soo moet men dan uyt Augustino beslypen/dat de re-
ligieuse aenroepinghe ende offerhande mede niet een
dinghen en is.

Peenius. Het heeft de selve gheleghentheydt met een be-
lofte, als met een offerhande, ghelijck dat bekennt is: Nu die
van't Pausdom doen beloften aen den Heylighen, (soo bren-
ghen sy dan den Heylighen toe, eene eere, die in ghelijcken
graet staet met de offerhande.

Antw. **Waer staet dat gheschreven/** dat het de selfde
gheleghentheydt heeft met een belofte, als met een uytwen-
dighe, ofte lichaemelijke offerhande? **Op bereytschen**
hier wederom bewijs?

Daerenboven wie sach opt soo eene maners van
disputeren? want van de lichaemelijke offerhande
loopt ghy tot de aenroepinghe, van de aentoeppinghe/
tot de beloften, ende ghy laet alleg onbetwisen.

Peenius. Bellarmius lib. 1. de Sanct. beatit. Cap. 3. §. Ter-
tia, schrijft, dat alle uytwendighe daeden der aenbiddinghe, zijn
alle aenbiddinghe ghemeyn, dat is van Latria, dulia, ende borgher-
lijke eere, wytghenomen de offerhande, en' ighene daer toe gebracht
wordt, de tempelen, Altaeren ende Priesters, want desen dienst der
offerhande heeft Godt ghewilt, dat hem alleen soude ghegheven wor-
den. Nu die van't Pausdom rechten op, voor den Heylighen
soodanighe daden der aenbiddinghe, de welke Godt ghe-
wilt heeft dat hem alleen sullen ghegheven worden.

Antw. **Ghy moest goet maecken dat wy tempe-**
len/ende Altaeren oprechtren/om op de selve/Sacr'i-
ficie te doen aen de Heylighen, dat en zyt ghy niet
maechtig te doen; soo blybe ick daer by / met Bellar-
mino, dat de tempelen / ende Altaeren eyghentlijck
opgherechte worden / om Sacr'ificie te doen aen
Godt; maer dit en belet niet / dat men booz de selve
altaren eenighen Heylighen mach aentoeppen / welc-
kers Reliquien op / ofte onder den selven Altaer he-
ruften (ghelijck den H. Hieronymus Ep. contra vigilantie
oock seght r'zinnen tijde gheschiedt te zyn) ende alsoo
kan men segghen dat den Altaer opgherechte is booz
den Heylighen / dat is / booz sijn Reliquien/ maer
gheensins

gheenstus niet / om aen den Heylighen Sacrifice
offeren / want dit / segghen wy komt Godt ALLEEN
toe.

Peenius. De Paus-ghesinde loopen met hare practijcken
aen, teghen dese woorden Augustini lib. 10. de Civit. Cap.
van Hazart gheciteert: *Sy en begheiren niet dat wy aen haer
crisfoe doen; maer Wel aen dien, den Welken sy weten, dat sy
ons een sacrifice syn*: 'twelek hy ghesproken heeft van de
ghelen, ende Corn. Hazart appliceert het oock op die
Heylighen.

Antw. Ten eersten, dat ick dit applicere op onse
Heylighen / alhoewel Augustinus spreekt van de enge-
len / daer en kont ghy niet teghen segghen / de wy
ghy bekent pag. 129. dat de verstorven Heylighen in de
trionpherende Kereke even soo ghesint sijn. als de Enghelen.
soo mach ick dan / op uw' eyghen fundament steu-
nende / wel appliceren aen de Heylighen / 'tghen
Augustinus seght van de Enghelen.

Ten tweeden, 't is onwaerachtigh dat wy met onse
se practijcke loopen teghen de woorden Augustini
want wy spreken als hy doet / te weren / dat de Heylighen
/ ofte de enghelen niet en begheiren dat wy aen
haer sacrifice doen, ende dat legghen wy oock in practijcke
/ want die belteghyt ons / de gheue die seght dat
wy opt aen de Heylighen / ofte de Enghelen / hebben
sacrifice gheoffert.

Peenius. Indien de Heylighen niet en begheiren; dat wy
aen haer Sacrifice doen, soo doen sy qualijck die de selve aen-
bidden, 'twelek een soorte van sacrifice is.

Antw. Ghy seght seer wel dat de aanbiddinge een
soorte van sacrifice is: Soo bekent ghy dan / dat er
verscheyden soorten van sacrificien sijn / dat segghen
wy mede / want daer is een sacrifice / dat Godt al-
leen toekomt / en niemant anders / dat is het uytwer-
digh sacrifice / wesende een reecken / soo Augustinus
spreekt van het inwendigh: soodanich een sacrifice
tffer gheweest in alle de Wetten: in de Wet vande na-
ture, namelijk het opdraeghen van de vruchten der
aerden ende van beesten: In de gheschreven wet, het
opofferen van vruchten / lobbesten &c. Ende
ghenade.

ghenade, het opofferen des lichaems Jesu Christi, ende aen den kruyce/ende in de Wisse? dese sacrificien en machinen sonder Sacrilegie niet opdraghen aen eenigh schepsel/ om dat men hier me de betuyghet/ dat Godt heer ende Meester is van alle schepselen/ofte den Vader van alle ghenaden / ende hier in bestaet de waerachtighe aenbiddinghe dese Godt alleen toe- komt: Paer dit /sijn de ghebeden, danck/legghinghen &c. de welcke op eene sekere maniere offerhande mogen ghenoecht worden / om dat sy ghe-offert worden/ maer oneyghentlijck/ ende dese en komen Godt niet alleen toe/ maer moghen oock wel ghebruyckt worden ten opsichte van schepselen.

Peenius. Hazart speelt met dese woorden Augustini lib. 8. de Civit. Cap. 27. *Vie heeft oyt Cre. hooren segghen, Patre, of Paule, ick offere u sacrificie*: daer dit alle daghen in't Pauldom ghehoort, ende ghesien wort, datse haer toebrenghen haere ghebeden, en lof-sanghen, 'twelck inder daet niet anders en is, dan gheestelijcke sacrificien aen haer offeren.

Antw. Waerom en hebt ghy de woorden Augustini, die immers wepnigh waeren/ niet ten ballen doozgheselt / maer eenen &c. daer tusschen ghesineten? Augustinus dan / spreekt aldus: *Wie heeft oyt van de ghelooovighen, den Priester staende aen den Altaer, oock die op't heyligh lichaem van een Martelaer, ter cere, ende dienst Gods ghebouwt was, hooren segghen in sijne ghebeden: Petre, of Paule, of Cypriane, ick offere u sacrificie? Siet ghy niet beminde leser waer het vast is dat Peenius dese woorden gherapbracket heeft? hy vreesde / dat sijne Ghemeente soude konnen dencken; Wel hoe? heeft men ten tijde Augustini Priesters ghebonden/ende altaeren? ende wierden die Altaeren ghebouwt op de heylighen Reliquien der Martelaeren, ende dede men sacrificie op die Altaeren aen Godt? dit gheschiedt mede in't Ransdom / siet nu waer dat het Peenius, met eenen &c. moet gaen soecken / om de oprechte waerheyt aen sijne Ghemeente te verswijghen; ende alsoo en hebbe ick niet ghespeelt met de woorden Augustini, maer dat heeft Peenius selve lustigh ghedaen.*

Op dat dit dies te meer noch magh blijcken / soo

segge ick dat Augustinus hier handelt tegen de god-
de welke de Catholijcken beschuldighden / van de
Martelaeren eerden als Goden ; daerom segt hy
Wy en vieren de Martelaeren niet met goddelijcke eer,
want wy en segghen noyt Petre, of Paule, of Cypria-
ick offere u sacrificie: **Wat dan?** Alle de dienften, segt hy
van religieuse personen, die toegebracht worden in de plaetsen
der Martelaeren, dienen tot cieraet van hare memorien,
dat is te segghen van haere Reliquien, ofte van haere
Kercken, soo als dit woort/inde boecken der stads Gods
hy Augustinus, ende hy Hieronymus *contra vigilantes* is
hy andere Daders / seer dickwils ghehouden wordet.
Augustinus seght voort. Alle de ghene, die hare spijzen
brenghen tot de plaetsen der Martelaeren, welck vande belte
Christenen niet en gheschiet, ende in 'tmeestendeel vande we-
relt en is soodanighe ghewoonte niet, nochtans alle de ghene
die dit doen, als sy haere spijzen hebben by-gheset, zy bidden
ende draghense wech om te eten, ofte de selve uyt te deelen
aen de behoefstighen, zy willen dat de selve spijzen daer-
heylight worden, door de verdiensten der Martelaren, in den
naeme vanden Heere der Martelaren: Nu dat dit gheen sacri-
ficien der Martelaren zijn, weet wel de ghene, aen den wel-
ken kenbaer is het sacrificie der Christenen 'welck aldaer aen
Godt wort gheoffert.

Merckt / dat Augustinus hier onderscheydt maect
tusschen verscheyden dienften, die 't sijnen tijde ghe-
schiedden in de plaetsen der Martelaren / welcke
dienften hy seght te wesen van Religieuse personen, of
der andere stelt hy het toe-brenghen der spijzen / van
welck hy niet en impooreert / al-hoe-wel hy seght
dat dit niet ghedaen wierdt van de beste Christenen,
maer ter contrariten / hy defendeert het / segghende
dit en sijn gheen Sacrificien voor de Martelaren ; want
indien hy dit gantschelijck hadden willen impoore-
ren/de wijle hy hier handelt teghen de Heydenen, die
meynden dat de Martelaren / door soodanighe dien-
sten, van de Catholijcken gheviert werden als God-
den/hy en moest niet segghen / Dit en sijn gheen Sacri-
ficien voor de Martelaren, maer hy moest absolute-
segghen : **Wat beschuldighet ghy-lieden ons in rene**
sake

sake/die wy selbe houden dooz quaet / ende onghe-
 rijmt/ ende gantschelijck verworpen ? soo en moet
 ghy-lieden ons dan niet opwozpen/dat wy de Mar-
 telaren / dooz desen dienst erkennen dooz Goden; ter
 contrarfen / Augustinus gaet den dienst uplegghe-
 met alle sijne omstandigheden / ende seght / dat de
 Christenen baden hy de graben/oft in de plaetsen der
 Martelaren / ende dat sy de spijlen wilden gheheylight
 hebben door de verdiensten der Martelaren, nochtans inden
 name Godts. **En boeghter terstont hy:** De gheene, aen
 den welcken bekend is het eenigh Sacrificie der Christenen,
 'twelck in de plaetsen der Martelaren wert gheoffert, die
 weet oock wel, dat dese diensten, ende ghebeden, die by de
 graben der Martelaren worden toeghebracht, gheene Sacrifi-
 cien en zijn, voor de Martelaren. **Jimmers 'tis seker/dat**
 Augustinus toestemt eenighe diensten van Religieuze per-
 soonen, ende ghebeden, **de welke hy onderschepdt van**
 het eenigh Sacrificie der Christenen; om aen de Hejde-
 nen te bewijzen/dat de Catholijcken t'sijnen tijde de
 Martelaren niet en vierden als Goden. **Blijckt**
 dan up Augustino, al-hoe-wel wy aen den Hepligen
 toezenghen ghebeden / en lof-sanghen / soo langh
 wy haer niet op en draghen het eenigh Sacrificie der
 Christenen; soo langh als onse Priesters, staende aen den
 Altaer, den welcken oock op 't heyligh Lichaem van eenen
 Martelaer is ghebouwt, niet en segghen Petre, oft Paule, oft
 Cypriane, ick offere u dit Sacrificie, ('twelck wy noyt en
 doen/noch opt hebben ghedaen) dat/ segghe ick/ wy
 aen den Heplighen / dooz onse ghebeden/ en lof-san-
 ghen / en andere diensten / niet toezenghen de eere/
 die Godt alleen toekomt: **Want** schoon de ghebe-
 den / en lof-sanghen oneyghentlijck Sacrificien mo-
 ghen ghenoeemt worden/sp en zijn nochtans niet het
 eenigh Sacrificie der Christenen, noch dat opperste; ende
 waerachtigh, ende daghelijcks Sacrificie der Kercke (van
 'twelcke den selven Augustinus spreekt *Lib. 10. de Civit.*
cap. 20.) van 't welck de menighvuldighe oude Sacrificien
 teekenen waren, ende aen't welke alle de valsche sacrificien
 zijn gheweken, 'twelck Godt alleen toekomt.

Wanneer wy dan Peenius verwijt/dat ick gespeelt
 hebbe

hebbe met dese woordē Augustini: *Wie heeft oyt eenen En-
sler staende aen den Ausaer hooren seggen: Petre, oft Paule, oft
priane, ick offere u dit Sacrificie, segghende / dat dit alle d'ghe
in't Pausdom ghehoort, ende ghesien wert, om dat k. da
Heylighen toebrienghen hare ghebeden, en lof. sanghen,
'twelck inder daet niet anders is, dan gheestelijcke Sacrificien
aen haer offeren: Wannet Peenius / seggh' ick / mi dat
betwyf / soo thoont hy dat hy Augustinum, oft mit
gelesen en heeft / oft niet en betstaet / want Augustinus
(ghelijck blijck' uyt sijne hoor- ghemelde woorden)
seggt hier alleen / dat noyt Priester staende aen den
Altar / aen de Martelarij heeft gheoffert het eenige
Sacrificie der Christenen, dat is / soo hy sich daer naer
breeder verklaert / het opperste, ende waerachtigh, ende
daghelijckse Sacrificie der Kercke: daerom noch hangt
en verwerpt hy de diensten van Religieuse perloopen
niet / die s'ijnen tijde in de plaetsen der Martelarij
tot verciersel van hare Reliquien / oft Kercken ghe-
daen wierden / sae oock niet de gebeden, de welcke sa-
ghen op de verdiensten der Heylighen: Ende soo blijt
Peenius hier wederom obernuyghyt van leughen / seg-
ghende / dat men alle daghe in't Pausdom hoor
segghen: Petre, oft Paule, ick offere u dit Sacrificie: want
dat en is noyt hy ons ghehoort ghetweest.*

Peenius. Op *Apoc.* 19. ende 22. wort verscheydenlijck
ghe. excipieert van die van het Pausdom.

Antw. Ten was niet van noode (ghelijck ghy hier
doet) hare woorden soo wijtlooftgh hoor te stellen /
ghy kost sien in mijn Victorie pag. 118. datter mi niet
aenghelegghen is / hoe dese plaetse ghenomen worden /
want hoe-se ghenomen wordt oft niet / ick segge
dat uyt de selbe ners kan gesmeedt worden / 'twelck
strijdt teghen het eeren van onse heylighen.

Peenius pag. 134. Johannes van wegghen dien heerlijcken
glants des ghenen, die hem verscheen, ende de grootheyde der
openbaringe, heeft den Enghel willen aenbidden; hier in heeft
hy wat menschelijcks begaen, 'twelck den Enghel verbeter-
ghevende ghewichtighe redenen van sijn verbodt: *Siet dat
ghy't niet en doet, ick ben uwe mede-dienst-knecht, aen
Godt.*

Antw.

Antw. Antwoordt dit cretelijck / ende seght oft Joannes hier heeft den Enghel willen rochzenghen de eere / die Godt alleen toekomt / of niet: soo niet: wat is dat menschelijcks geweest / dat Joannes begaen heeft: spreckt recht upt: soo sae: soo heeft den Enghel met recht Joannes bestrafft. om dat hy aen een schepsel de eere toedroegh / die men Godt alleen schuldigh is. Doch dese bestraffinghe en kan niet vallen op ons / de wyle wy noyt de Heplighen achtervolgh hebben met de eere / die Godt alleen toekomt.

Peenius. De argumenten des Enghels thoonen, dat hy wil, dat gantschelijck alle godlijke eere van hem afghescheyden zy.

Antw. Seght my eerst recht upt / of Joannes den Enghel heeft willen achtervolghen met de eere / die Godt alleen toekomt: Seght ghy dat neen: soo en isst gheen swaricheydt: seght ghy dat sae: soo heeft den Enghel met recht dese eere verworpen / die hem niet toe en quam / ghelijck wy mede doen ten opsichte van de Heplighen.

Peenius. pag 135. Hier en heeft gheene plaetse dit onderscheydt, dat Joannes den Enghel soude bewesen hebben een eere van latria, daer hy hem maer hadde moeten gheven de eere van dulia: want beyde is't een religieuse, ende goddelijcke eere.

Antw. Men disputeren hier van gheen woordt / sck weet wel / dat wy door dit woordken dulia, door gaens verstaen / reuen dienst / die meerder als menschelijck is / ende minder als Godlijck, doch wy en zijn aen het enckel woordt niet ghebonden / maer aen de sake self: soo nochtans dat wy het onderscheydt van dese twee woordkens in weerde houden / om dat se Augustinus oer dertien hondert jaren en meer heeft ghebruyckt *Lib. 10. de Civ. cap. 1.* Wat wilt ghy nu hebben / dat Dulia, en Latria of een dinghen is / ende dat het beyde een godlijke eere is: soo is dan Joannes mit recht bestrafft gheweest / dat hy godlijke eere wilde gheven aen eenen Enghel / dat en doen wy niet ten opsichte van de Heplighen: Wilt ghy hebben / dat Dulia, wat anders zy / als Latria, soo verstaen

staen wy daer dooz / ghelijck ick nu gheseydt hebbe /
Eenen dienst die meerder als menschelijck is, minder als god-
lijck : Soo en moet ghy dan hier niet spelen met ene-
kele woorden : En segghen : De Paus ghesinden bewij-
sen den dienst van Dulia, aen de Heylighen, ergo sy bewijzen
haer godlijcke eere: Want ick sal hier op dactlijck ant-
woorden / om gheene questie te maken van woorden-
kens / indien ghy wilt dat dooz Dulia godlijcke eere
verstaen wozyt / soo loochene ick dat wy den dienst
van Dulia bewijzen aen den Heylighen: Maer indien
ghy met Augustino dooz Dulia, wilt verstaen hebben
eenen minderen dienst als godlijcken, soo stemmen wy u
toe / dat wy de Heylighen met den dienst van Dulia
achtervolghen : Siet ghy nu wel / dat wy gheen
kracht en stellen in de woorden / wannert wy de sake
selsel kunnen hebben?

Du / tot noch toe en wilt ghy niet (soo veel als ick
kan gissen) dat Ioannes aen den Enghel soude' toeghe-
bracht hebben mindere eere als godlijcke / soo en is
hier dan tot noch toe niet / 't welke strijde tegen het
eeren van onse Heylighen / want wy aen de selve
gheen godlijcke eere bewijzen.

Peenius Pag. 135. Indien het eenighsins gheoorloft is de
Enghelen aen te bidden, en religieuselijck te eeren, soo en sal
in't argument des Enghels gheen ghevolgh zijn.

Antw. Laet ons hooren wat ghevolgh den Enghel
ghemaect heeft.

Peenius Namelijck dit : Die gheen Godt en is, moet niet
religieuselijck ghe-eert worden, oft de eere van de religieuse
aenbiddinghe comt hem alleen toe, die den waren Godt is.

Antw. Dat heb ick nu meermael gheloochent / om
dat wy tot noch toe niet bewisen is / datter gheen ande-
re religieuse aenbiddinghe en is, dan die Godt alleen toe-
comt, oft / dat alle religieuse aenroepinghe / godlijcke
aenbiddinghe is / dat loochenen wy : bewijst het /
want ick hebbe alle twee Schryftuer-plaetsen die-
aengaende / hier boven wederleydt.

Peenius. Joannes soude hebben connen segghen : Hoe-
wel ghy gheen Godt en zijt, soo zijt ghy nochtans een En-
ghel Godts, ende derhalven aen te bidden, te weten met eere
min-

mindere eere der religieuse aenbiddinghe, ende die onder de godlijcke is.

Antw. Indien Joannes soo ghesproken hadde/ende verbolghens den Enghel met soodanigh een mindere eere achterbolghet/buyten twyffel desen Enghel en soude Joannes hier ober niet meer bestrafte hebben/als die Enghels/de welke aen Josue, Balaam, ende Manue zijn verschuen/ende haer hebben laren eeten/soo als ick in mijne Victorie thoone van Pag. 120. tot 129 ende hiernaech noch boozder vertweten sal.

Doch soo ghy wilt hebben/dat alle religieuse aenbiddinghe Godt alleen toekomt / ende dat Joannes soodanigh aenbiddinghe aen den Enghel soude bewesen hebben / wanneer ghy dit sult bewesen hebben / dan sal ick segghen dat Joannes hier ober ten rechte bestrafte is gheweest / het welck niet en soude gheschiedt hebben / indien hy hem mindere eere bewesen hadde.

Pcenius, Indien men de Enghelen religieuslijck magh eeren, en aenbidden, soo soude volghen dat de dienstknechten hare mede-dienst knechten souden moghen religieuslijck eeren. De reden is, om dat de Enghelen zijn mede-dienstknechten. Doch dit ghevolg is ongherijmt, om die wil dat de religieuse aenbiddinghe niet als van een minder aen een meerder gheschiedt.

Antw. Dit is een slecht argument? Want hier woort ghesupponeert / dat onder de dienst-knechten gheen meerder/oft minder kan zijn: De Secretaris van een Edelman / is een dienst knecht / ende de laquapen oock / nochtans is den Secretaris meerder als de laquapen/ende wanneer de laquapen aen den Secretaris eere bewijfen/soo bewijst den minderen dienst-knecht eere aen den meerderen. Wy bekennen dan / dat de Enghelen / met de menschen / dienst-knechten Godts sijn / waer alle mensch moet bekennen dat de Enghelen meerder sijn als de menschen / wanneer dan de menschen eere bewijfen aen de Enghelen/soo woort hande mindere dienst-knechten Godts / eere bewesen aen de meerdere. Oft dit nu kan gheschieden/oft gheschiedt onder de Enghelen

len tusschen malkanderen / dat is een ander questie. Want indien gy my wilt toestemmen / dat de Choren der Enghele den eenen meerder is als den anderen in weerdigheyt / ofte nature / ick en sie gheen swarigheyt om te segghen dat ja: Doch indien gy staende wilt houden dat se allegaer ghelijck sijn in weerdigheyt / ofte nature / soo sal ick segghen dat neen; maer wat sijn dit anders als questien / die nergens toe en dienen / als om het verstant te scherpen?

Hazart. Pag. 118. Ick vraghe of Joannes sich inbede / dat hy Godt / of Christum booz handen hadde / oft eenen Enghel? Indien hy meynde dat het Godt was / of Christus, soo en heeft hy niet qualijck konnen doen uyt krachte van dese meyninghe / nebet te vallen om Godt / ofte Christum t'aenbidden / soo is hy dan te vergeefs handen Enghel berisyt geweest.

Peenius, Pag. 136. Indien Joannes ghedwaelt heeft in den Persoon, soo heeft hy ghedwaelt in t'voorwerp der aanbiddinghe.

Antw. Dat is waer: Maer ick hebbe u gebraght of Joannes ghedwaelt heeft metter daet in den Persoon; ofte voorwerp der aanbiddinghe: antwoort dierelijck / ja / ofte neen: soo ja: soo heeft hy dan ghemeynt dat hy Godt, of Christus booz hadde / soo segghe ick dan noch eens / dat hy niet qualijck en dede / met dien Persoon te eeren als Godt / ofte Christus, die hy metter daet meynde Godt of Christus te wesen: soo neen: soo heeft hy dan wel getweten / dat het een Enghel was: vraghe dan / of Joannes dit wettende / den Enghel heeft aen-ghebeden als Godt, ofte niet? soo ja: wat ghesont verstant sal dit konnen aen-nemen / dat Joannes een Apostel / ende soo berispten in hepligheyt / nochtans soo dwaes is geweest / dat hy een Persoon / die hy wel wist een Enghel te sijn / heeft nochtans aenghebeden als Godt? heeft hy hem dan mindere eere betweten als die Godt alleen toecomt: seght my nu wat booz eere eere dit gheweest sy: seght ghy / een burgerlijcke? wat quaet?

aen eenen Enghel die eere toe te draghen / desen
 oock gheeft aen Coninghen / ende Princen : seght ghy
 eene Religieuse eere: soo seght ghy dan dat Joannes wel
 wetende dat het een Enghel was / den selven noch-
 tans ghe-eert heeft als Godt / want ghy meyn / dat
 alle Religieuse eere, al een dinghen is met de ware aen-
 biddinghe, die Godt alken toekomt. Wat sult ghy
 hier maecten? Ick sie dat het sal gaen nae gewoon-
 te / dat is / dat ghy noyt / op dese draghe en sult dur-
 ven antwoerden / ja / ofte neen : ofte soo ghy durft /
 doet het dan eens metter daet / ende siet dan het uyt-
 komen.

Peenius Indien Joannes ghedwaelt heeft in t'voorwerp
 der aenbiddinghe, soo ist een dwalinghe de Enghelen aen te
 bidden, want daerom is hy van den Enghel bestraft, om dat
 hy de Godlycke eere der aenbiddinghe heeft willen gheven
 aen hem, die niet Christus, of den waren Godt was.

Antw. Soo bekenet ghy dan dat Joannes wel gewet-
 ten heeft / dat het noch Christus, noch Godt was /
 maer dat het een Enghel was; ende noch ang ghy
 seght dat hy hem met Goddelijcke eere heeft aenbe-
 den: is dit Joannem, soo een verheben / ende Hepligh
 Apostel niet veroordeelen als Godloos? soep! wat
 blaasphemien sijn dit?

Peenius. Joannes en wort niet slechts daerom bestraft,
 dat hy gedwaelt heeft in den Persoon, maer oock om dat hy
 ghedwaelt heeft in de aenbiddinghe.

Antw. Soo is dan Joannes bestraft gheweest om
 dat hy dwaelde inden persoon: Soo bekenet ghy nu
 dan / dat hy ghedwaelt heeft in den persoon: soo
 moet ghy dan mede bekenen / dat hy niet en wist /
 dat het Enghel was / maer meynde dat het Christus,
 of Godt was: soo en is hy dan niet te berispen ghe-
 weest / om dat hy Godlycke eere betwees aen eenen
 persoon / vanden welken hy niet beter en wist / of
 t'was Godt / ofte Christus.

Peenius. De Enghel seyde: Siet dat ghy't niet en doet: Maer
 wat was dat? Ick viel neder, seght Joannes voor sijne voeten om
 hem te aenbidden: Soo heeft hy dan in de aenbiddinghe selve
 ghedwaelt namelyck dat hy de eere der aenbiddinghe heeft
 willen

willen gheven aen eenen Enghel, die met hem sprack.

Antw. **Soo seght gy nu dan / dat Ioannes wel wist dat het een Engel was / en / tegen het gene ghy nu datelijck gheseyt hebt / seght ghy dat Ioannes inden persoon niet ghedwaelt en heeft / want t'was niet ter daet eenen Enghel : maer dat hy gedwaelt heeft in de Godlycke eere der aenbiddinghe, toe te draghen aen een Persoon / die hy wel wist / gheenen Godt maer eenen Enghel te sijn : Du bracgh ick wederom / hoe ghy Ioannes sult excuseren van Godloophet / aengesien dat hy willens / en wetens de eere aen eenen Engel ghegheven heeft / die Godt alleen roecomt : ofte wel / indien hy dit niet al-willens / en wetens ghedaen heeft / soo moet dit wesen / ofte om dat hy den persoon niet en kende / ofte om dat hy noch soo oner-baren / ende verdupstert was van verstant / dat hy niet en wist / datmen de Engelen niet en mocht achter-volgen met Goddelijcke eere. Seght ghy dat sijne ontwetenheyt quam van wegghen vanden persoon die dooz hem stont / en die hy niet en kende ? soo moet ghy mi dan plat uyt seggen / dooz wat persoon dat hy hem aensagh / want wat gy sult segghen / ghy sult van alle kanten ghebaldt worden. Seght ghy / dat de ontwetenheyt van Ioannes quam uyt sijne on-erbarentheyt / ende verdupstert verstant / als niet wetende / datmen aen de Schepelen geene Godlycke eere mocht toe-dragen ? soo sult ghy ick / want dit is te grof / soo een Apostel, dooz soo menighe Godlycke openbaringhen verlicht / ende een Godlijck schrijver te ver-oordeelen van soo cene groote ontwetenheyt.**

Peenius. T'is een ydel vreesse, dat de Enghel alsoo soude verschenen sijn, dat hy konde gheacht worden Christus te sijn : want t'is een ander die *Cap. 1. tot Ioannem seght, Ick ben de eerste, ende de laetste, ende een ander die Cap. 19. ende 22.* verbiet sich te aenbidde.

Antw. **Soo seght ghy dan / dat desen Enghel aen Ioannes niet verschenen is als Christus, verbolghet dat hy hem dooz Christus niet en heeft anghesien. seght mi dan waer dooz ? seght ghy / dooz cenen Enghel**

ghel: hoe heeft dan Joannes ofte soo Godloos ghe-
weest / dat hy willens en wetens / een schepsel heeft
toe-ghebraghen Godlijcke eere: ofte soo onwetende/
dat hy niet en wist / dat sulckx niet gheschieden en
moght: seght ghy dan / dat hy hem niet aenghesten
en heeft booz een Engel: seght me dan waer booz?
ick en kan niet dencken dat gy semant anders kout
by hzenghen/ als Godt / ofte Christus; indien dit soo
is / soo komt mijn argument wederom / dat Ioannes
niet qualijck gedaen heeft / met eenen persoon God-
lijcke eere te bewijfen / die hy metter daet ineynde
Godt/ ofte Christus te sijn: Dit is eenen knoop / die
alle de Professentz van Leyden niet machtigh en sijn
te ontdoen / r'en sy met eenen slach daer in te staen in
het wilt / sonder alle dese mijne boozgaende argu-
menten / directelijck te beantwoozden; immerx sy
sullen hier noch veel te considereren hebben.

Peenius. Pag. 137. Hazart, seght Ioannes heeft wel gedaen,
ende en is niet berispt gheweest vanden Enghel, maer de En-
ghel heeft alleen dese eere gheweygert uyt eerbiedinghe.

Antw. **T**is ontwaerachtigh / dat ick dit soo abso-
luteelijck hebbe booz-ghestelt: ick hebbe dit alleen ge-
sept ex supposito, te weten / by soo verre Joannes ghe-
weten heeft dat het een Enghel was / ende dat hy
dien-bolgens hem eene eere betwefen heeft / die min-
der als Godlijck was / datter gheen reden en kau-
twesen / waerom den Enghel de selbe soude gheuep-
gert hebben / als uyt eerbiedinge tot Ioannem in den
welcken hy erkende den gheest der prophete / seg-
gende: Ick ben uwe mede dienst knecht, ende van uwe
Broeders de Propheten. Hier toe hadde my occasie ghe-
geben Joannes Calvyn, de welke seght dat Ioannes soo
dwaers niet geweest is / dat hy aen den Engel soude
toe-ghebracht hebben Godlijcke eere. Du blyst eben
wel dat ghy-leeden my directelijck moet antwooz-
den ende segghen / of Ioannes gheweten heeft dat het een
Enghel was, ofte niet: Indien ghy dese vraghe af-slaet /
soo moet uwe ghemeente verblint sijn / by soo verre
sy niet en siet / dat ghy verlegghen sijt: Indien ghy
den eenen kant kiest / ofte den anderen / soo moet
ghy

ghy dan mijne argumenten / ende besuyten weder-
leggen / die ick hier van weer zijds ghestelt hebbe.
Maer hier sal het machtigh happenen. De argu-
menten hier upt Bellarminus ghetrocken sullen wy
datelijck hoozen.

Peenius. *Pag.* 138. Welcke eere wy de gheluck-salighe
Enghelen niet moghen gheven, die en moetmen oock der
verstorven Heylighen niet toebrenghen, dese eerste, voor-
stellinghe staen die van het Pausdom toe.

Antw. **Dat is waer.**

Peenius. *Pag.* 138. Alleenlijck meenen de Paus gesinde der
Maria toekomt de eere van Hyperdulia, daer de Enghelen
maer de eere van Dulia toebehoort? Indien men dan de En-
ghelen niet Religieuslyck mach aenbidden, hoe veel min de
Heylighen, die in de Hemelen sijn, ende onse dingen in t'par-
ticulier niet en weten.

Antw. **Dat de Heylighen onse dinghen in t'partic-
ulier niet en weten / dat is ontwaerachtigh / dat se
niet Religieuslyck en mogen aenbeden worden / in-
dien men dese eere niet en mach toe-schrijven aen de
Enghelen / dat sal ick laten passeren.**

Peenius. *Pag.* 139. Nu, de Engelen en machmen de eere
der Religieuse aenroepinghe niet gheven.

Antw. **Dat en is tot noch toe niet gheprobeeret
en daerom wozt het niet recht gheloochent.**

Peenius. Die dienst, ende eere der Enghelen is buyten de
Schrift, sy en heeft gheen woordt Godts.

Antw. **Contrarie bewijse ick in mijne Victorie van
Pag. 50. tot 65. daer ick verscheyden exempelen re-
cke upt de Schrifture / om te toonen datmen de En-
ghelen ge-eert heeft. Nu / dese bewijzen en sijn van
u noch niet wederlept / soo blijft mijn segghen upt
Schrifture waerachtigh.**

Peenius. Dese dienst gaet teghen de Schrift aen: Want
de Heylighe Schrift bevelen de den eenighen, ende alleen wa-
ren Godt, den dienst, ende eere der Religieuse aenroepinghe
te gheven, sluyt even daer mede de Enghelen uyt van het
voorwerp der Religieuse aenbiddinghe.

Antw. **Nergens en beveelt de Schrifture datmen
aen Godt ALLEEN, de Religieuse aenroepinghe sou-**

de gheben: Dit hebbe ick boben met utwe egghe
Schriftuer plaetsen bewesen.

Peenius. Den Apostel *Coloss. 2. 18.* stelt den dienst der Enghelen, onder de verleydende, ende Gode niet behaghende eygen-willighe diensten.

Den Apostel spreekt van eenen heelen anderen dienst / als onsen dienst der Enghelen is gelijk wy op sijn behoorzijcke plaetse sullen sien daer ghy dese maet rie toert / ende wederom herhaelt.

Peenius. Inde Enghelen en worden niet gevonden de eygenschappen, die in het voorwerp der Religieuze aenbiddinghe vereyscht worden.

Antw. **Welcke sijn dese eygen-schappen?**

Peenius. Sy en sijn niet alwerende, niet Almachtigh, niet al-om teghenwoordigh.

Antw. **Dat bekennen wy oock / maer ick hebbe boben gheloochent / datmen niemant aentoeppen en mach / dan die alleen die alwerende, almachtigh, ende al-om tegenwoordigh is. Alhoe-wel van de Engelen dese eygen-schappen niet en hebben / soo blijven wy daer by / datse moghen aengheroepen worden / tot alder tijt dat ghy ons met dupdelycker / ende klaerder Schrifsturen / dan ghy tot noch toe ghedaen hebt / sult overrumpht hebben.**

Peenius. De Enghelen selfs verwerpen de eere der aenbiddinghe, die hen aengheboden wort, gelyck wy bewesen hebben uyt *Apoc. 19. 9. ende Cap. 22. 8.*

Daer en is niet meer apparentie dat ghy dit sout bewesen hebben / alser nu apparentie is / dat den Hemel sal vallen: Want ghy moet eerst directelijck booz sae / ofte neen / dese braghe beantwoorzen: ofte Joannes gheweten heeft dat het een Engel was die voor hem stont, ofte wel dat hy ghemeent heeft, dat het Godt, ofte Christus was. Want / ick segghe noch eens / indien Joannes wel gheweten heeft / dat hy een gheschapen Engel booz hadde / ende dies niet teghen-staende hem eerde als Godt / soo moet ghy segghen dat Joannes is Godloos ghetweest: Maer indien hy meynde dat hy Christum booz hadde / ofte Godt / soo was in conscientie ghehouden / uyt kracht van dese meyninge /

ninghe/rene godlycke eere te bewijfen: Wat segt ghy hier op: dese bzaghe moet ghy noodtsakeelijck beantwoorden / of 'tis al te vergeefs van Schyffere ghepraet.

Peenius. Den dienst der Enghelen is van den Heyden inghevoert: Plato stelde de Enghelen tot Middelaers tusschen Godt, ende den menschen.

Antw. Plato hielt de Enghelen booz mindere Godden/dat en heeft noyt pemaent van de Catholijck gheleert.

Peenius. pag. 146. Hazart seght pag. 102. dat Paulus verdoemt de ketterije van Simon den Tooveraer, de welke geleert heeft, dat sommighe Enghelen moeren aenghebeten worden als mindere Goden, die een verelt ghelchappen hebben, en door de Propheten, en dat men niet en konde verfoenen den opperften Godt, dan door dese enghelen.

Antw. Dit selfde houde ick noch staende / thoon mi dan contrarie.

Peenius. 'Tis valsch dat Simon de Tooveraer soodanigh yet soude gheleert hebben, ghelijck Baronius Tom. 1. ad annum 60. §. 17. ghetuyght.

Antw. Hebt ghy dan niet ghelesen Pag. 109. in mijnne Victorie van Roomen. dat ick dit namelijck te late legghen aen de discipelen van Simon Magus? siet dat ick dit bewijse upt verschepden Our vaders? en hier komt Peenius roepen (als of hy wat wonders wilt segghen) 'Tis valsch dat Simon de Tooveraer soodanigh dienst der enghelen soude gheleert hebben, maer Baronius heeft dat liever van Cerinthus te verstaen: Du berale ick hem met sijn eyghen woorden: Het zy Simon de Tooveraer, het zy Cerinthus, het zy dat yemant anders alsoo geleert heeft, 't is seker datter soo eene ketterije gheueelt is ende dat noch ten tijde vanden H. Apostel Paulus, op welcken tijdt/Cerinthus, ende sijne aenghangheren (welck ghens de calculatie van Baronius) geleest hebben. Wy segghen dan / dat den Apostel van dese ketterije spreekt op de plaerse boven hy-gebracht: Weder leght mi eens mijne bewijfen / die dies-aenghende verbinden zijn in mijn Victorie van Roomen van Pag. 108. tot 114.

Peenius. Paulus veroordeelt in'tghemeen den dienst der Enghelen: Indien hy eenighen dienst der Enghelen hadde willen aenprisen, of toelaten, soo en soude hy die niet simpelc veroordeelt hebben.

Antw. Is dit een weberlegb van mijne betrijsen? Ick hebbe expresselijck ghethoont / dat Paulus niet en veroordeelt in'tghemeen den dienst der Enghelen.

Wt hebbe ick eerst betwesen upt den text selve/daer Paulus seght / dat die dienaers der enghelen / van de welke hy hier spreeckt / Het hooft niet en behielden, hec welck uwen cyghen Bybel N. 74. van Christo verstraet / die het Hooft is sijnder Ghemeente, so dat de sin is / dat sy Christum het Hooft van de Ghemeente verlieten, om de Enghels te dienen: Blijcht dan hier upt / dat Paulus hier spreeckt van eenen besonderen dienst der Engelen, die met den onsen niet ghemeens heeft.

Ten tweeden, heb ick dit betwesen upt de bemerkin ghen van uwen Bybel, op dese plaetse.

Uwen Bybel bekent 1. N. 70. dat sommighe desen dienst der Enghelen sochten in te voeren in de ghemeeynten van Phrygien, upt de Platonische Philosophie, ghelijck eenighe oude Schrijvers ghetuyghen: hier op heb ick u booz gheset den H. Augustinus lib. 8. de Civ. C. 12. & seqq. lib. 10. de welke hier / ende noch elders gherupghet / dat de Platonische Philosophie de enghelen hielden vooz mindere Goden.

1. Bekent uwen Bybel N. 70. dat dese dienaers der Enghelen / van de welke Paulus hier spreeckt / leeren / dat men eerst MOEST gaen tot de Enghelen, eermen by Godt gingh.

Blijcht dan / ende upt den Text selve / ende upt de bemerkin ghen van uwen Bybel, dat den Apostel hier niet en spreekt van den dienst der Enghelen in't ghemeen (soo ghy seght) maer ter contrasten van eenen dienst ghantselijck besonder, ende ver sopenlyck / den welcken met den onsen niet een hapken ghemeens heeft: want noch wy en verlaten Christum hier oorsake van de Enghelen / noch wy en houden haer voor mindere Goden, noch wy en leeren niet / dat men eerst MOET by haer gaen, eermen tot Godt gaen. Waer upt ick bestoren heb

he/dat dese Schryfuer/hier ter plaetse niet een
te proposte en komt. Wat seght ghy op al die?

Peenius. Wy staen Cor. Hazart toe, dat die van 't Pa-
dom daer in niet en beweiren de ketterye, 'tzy van Simon des
Tooveraer, ofte van yemant anders, datse de scheppinge
der werelt, ende de verlossinghe des menschelijcke ghelacke,
als een werck, ghelijck sy meynden, den Sone Gods ont-
melijck, nae de wijsse der Platonische, den Enghelen roes-
ven, nochtans 't gene de kettters uyt die valsche opinie, als een
ghevolgh besloten, hebben sy met hen ghemeeen.

Antw. Wat is dit booz een ghevolgh ghetweest?

Peenius. Ghelijck sy den Enghelen daerom dienden, om
datse door hen gheschepen, en salich ghemaect te sijn, haer
valsche inbeelden: Alsoo ist dat die van 't Pauldom des
enghelen religieuslyck vereeren, aenroepen, om datse staen-
ren, dat vele weldaden door den Enghelen haer toegebracht
worden.

Antw. Is dit eene ghelijckenisse tusschen ons, ende
die Platonische kettters / daer de saecke heel contrair
is. Die verlieten Christum om de enghele te dienen / wy
niet, die leerden / dat men eerst MOEST tot de Enghe-
len gaen / eer men tot Godt quam / wy niet: Die blijcht uyt
den haer booz mindere Goden, wy niet: Dit blijcht uyt
den text selve / ende uyt de bemerkinghen van utrom
epghen Bybel, soo segghe ick dan noch eens / dat Paul-
lus hier niet en spreect van onsen dienst der Enghe-
len / dat is al dat ick hier moet bewijzen / om te toon-
nen / dat dese Schryfuer-plaetse niet en doet teghen
ons.

Du 't gene ghy seght van de weldaeden / die wy
dooz de engelen souden ontfanghen / ende haer daer
om dienen / is dit wederom eene ghelijckenisse stellen
tusschen ons / ende die Platonische kettters? eeren wy
daerom de engelen om datse de werelt gheschepen, of
ons verlost hebben, ghelijck die kettters leerden? ghy
bekent dat neen: soo is dan onsen dienst gantsche-
lijck / ende in alles verscheyden / van den dienst der
Platonische kettters / want daer de ratio formalis ont-
welcke men eenigh werck doet / gantscheelijck ver-
scheyden is / daer moet oock het werck selve gantsche-
lijck

schelick verscheyden sijn: maer de ratio formalis, om de welcke de Platonische ketters / de Engheleu dienen / is gantschelijck verscheyden van d'onse; soo is dan haeren dienst / gantschelijck verscheyden gheveest van den onsen: Want sy en kosten de Engelen niet erkennen als scheppers, ende salichmakers der werelt, ofte sy moesten haer erkennen / ende dienen als Goden / mitz dit werken sijn / die niemant konnen eyggen sijn als aen de godlijcke nature: maer de weldaden / die wy segghen t'ontfanghen van den Engheleu / sijn soodanigh / dat se doek konnen ghegeven worden van schepselen / dienbolghens en houden wy de Engheleu niet als Goden / noch en achterbolghen de selve met godlijcke eere: soo en sijn gheen apparentie van gemeenschap / aengaende den dienst der enghelen, tusschen ons / ende de Platonische ketters. Soo segghe ick dan wederom / dat die schriftuere van den H. Paulus, die dese voornoemde ketters berdoemt / niet een stercken en strijt teghen ons.

Peenius. Ghelijck de Platonische, Altaren, ende ghebedeplacsten ter eeren van den Engheleu bouwden, als uyt het *Synodus van Laodicea* Theodoretus *hoc loco* aenteeckent, alsoo doet oock de Roomsche Kercke; ter eeren van den Engelen, en Heylighen rechtse Kercken, en Altaren op.

Antw. Ick antwoorde wederom / ghelijck ick hier boven ghebaen hebbe / dat wy gheen Altaren op en reychten om op de selve Sacristien te doen aen den Engheleu / verbolghens niet / om aen de selve rae te draeghen de eere / die Godt alleen toekomt: Dit deden de Platonische ketters / soo en is wederom hier geen apparentie van ghelijckenisse.

Peenius. pag. 148. De argumenten waer mede die van het Pauldom den religi- usen dienst, ende eere der enghelen, trachten te bewijzen, sijn dese.

Antw. Welcke sijn die?

Peenius. 1. De enghelen sijn van godevruchtighe en voorlichtighe menschen aenghebeden. *Gen. 18. 19. Num. 31. Iosue 5. 14. Iud. 13. 20.* Nu dit en is niet gheweest een borgherlijcke, maer religieuze aenbiddinghe, welcken de Engheleu niet onwillich aenghenomen hebben *Bellarmin. de azart pag. 110. &c.*

Antw. Hoe wederleght ghy dese argumenten?

Peenius. Dat den Enghele in uysterlijcke ghedaente verschijnende, eerbiedigheyt is bethoont, staen wy toe, maer dat het een religieuse, ende godlijcke eere gheweest is erkennen wy.

Antw. Dat ontkennen wy mede / dat godtydighe menschen aen den Enghele godlijcke eere souden bewisen hebben: Ghy moest my eerst bewisen hebben/dat alle religieuse eere/godlijk is.

Peenius. Nerghens leestmen dat de Enghele als voorbidders, ofte helpers van eenighe rechtghevoelende Heylighe religieuslyck aenghebeden sijn

Antw. Hier is nu alleen de questie van't eeren der enghele/het welck/wel kan gheschieden met andere eere als borgherlijcke ende mindere als godlijcke, alhoewel men den enghele niet aen en siet als voorbidders, oft helpers: ende alsoo loopt ghy hier in de om ab hoc, ende ab hac.

Peenius. De Enghele hebben desen religieusen dienst der aenroepinghe, hen toeghebracht, verworpen, ghelijck dat bekend is uyt *Apoc.* 19. ende 22.

Antw. Behalven dat hier op dit pag oock gheent questie en is van de aenroepinghe der Enghele, maer alleen van het eeren, soo en is gheensins bekent uyt *Apoc.* 19. ende 22. dat de Enghele den religieusen dienst der aenroepinghe hebben verworpen/ soo altsich boven in't lauck / ende hreedt hebbe betwelen: want ghy moet my te vozen recht uyt segghen of Joannes wel wist dat het een Enghel was / ofte niet dat hy oprechtelijck meynde dat het Godt is.

Peenius. Die aenbiddinghe (soo men uyt de woorden *Costeri in Ench.* 347. bespeuren kan) waer mede de vromder Enghele hen verschijnende, ghecert hebben, en is niet gheweest een godlijcke, religieuse eere, ende eene oneyghentlijcke aenbiddinghe, waer mede sy hen, als Gods ghosanten vereert hebben.

Antw. Soo spreken wy oock/ende segghen/dat de hzome den Enghele niet en hebben aenghebeden: eyghentlijck sprekende, dat is/ met eene eere/ die Godt alleen toekomt/ maer oneyghentlijck sprekende, dat is/

datse de selve hebben ghe-eert als Enghelen, nste Ghesanten Godts, tot haer upt den Hemel ghesonden / ergo met eene eere / die meerder als borghelijck was / ende mindere als Goddelijcke.

Peccius Pag. 149. Maer in't Pausdom worden de Engelen, ende verstorven Heylighen ghe-eert met een Religieuse, ende Goddelijcke eere.

Antw. Is dat niet een wonderlijcke groote onbeschaemtheit / dit soo dickwils te herhaelen teghen ulm' eyghen ghemoet / ende onse upt-drukelycke leere / ende practijcke? Ick segghe dan noch eens dat het gheloghen is / dat het opt ons in den sin ghe-nomen is van de Enghelen te eeren met Goddelijcke eere.

Peccius. De exempelen die by-ghebracht worden, zijn onghelijck: Gen. 18. verschijnt aen Abraham de Sone Godts, met twee Enghelen verghefelschapt, ghelijck ghetuyghen Luffinus, Clem. Alexandrinus, Hilarius, &c. Welcken allen, de selve, ende even ghelijcke eere van den Patriarch bewesen te zijn, en sal niemant segghen.

Antw. Het exempel van Abraham, en raecht my niet: want ick en hebbe in mijn Victorie van Roomen, dit niet booz-gheselt.

Dochtans / men soude upt den text wel konnen bewijzen / dat Abraham aen alle dyp even ghelijcke eere bewesen heeft: want behalven / dat hyse deurgang in haer eerste aenkomste / alle dyp aenspreect segghende: Wascht u lieden voeten, rust ghy lieden onder den boom, daer naer sulc ghy lieden wegh gaen, daerom zijt ghy lieden ghekomen tot u lieden dienaar &c. Soo seggt de Schrifture / dat Abraham haer ghesien heb-bende haer gheloopten is te ghemoet / ende heeft aenbeden: Waer op kan dit leste sien / als op de ghene die hy ghesien hadde / ende in't ghemoet liep: Want hy hadde dyp ghesien / ende Schriftuer voeght'er by / dat hy aenbeden heeft, ergo alle dyp saemen / of daer en soude gheen connexie wesen / tusschen het eerste sdr banden discours / ende tusschen het tweede. In dese opinie worde ick noch meer versterckt / als ick Abraham sich selven hooze upt gheben hooze een

dienaer, ofte knecht van alle dyp: want hy spreken in plurali, 't welck my een seker roecken is / dat hy alle dyp / als haren dienaer, of knecht moet aanboden hebben. Dit zy ten ober-bloedt gheseyt / tot bestrydinghe der gheuer / die dit exempel ghebruycken ander sintz ick houd'et toer schijnelyck daer bou dat een van de dyp Godt is gheweest / daerom en heb ick dit exempel niet opghenomen.

Peenius. *Gen. 19.* En wiste Lot niet dat sijne gasten Engelen waren, doe hyse soo eerlijck ontfinck, hoe heeft hy dan met een meer als menschelijke aanbiddinghe konter vereeren.

Antw. Ick hebbe in mijn Victorie gheseyt / dat ick my sondeerde op de authoziteyt van Augustinus *Super Genes.* de welke meent dat Loth wel ghebet heeft dat het Engelen waren / sonder absolute lijn mijn bouasse daer ober te strycken / seggende alleenlyck dat ick niet betispelijck en soude weesen in dien ick het hier liever hielt niet Augustinus, dan met Partije. Maer wat sal ick segghen? Peenius neemt als leg betdyt op / om dat hy met sijne vrozephe phantasie wilt booztgaen.

Peenius. Het exempel van Balaam *Num. 22.* is oock vreem, soo om dat *Bellarmin* voor heeft te bewijzen dat de Engelen van Godvruchtighe ende voorsichtighe menschen, lijn aeghebeden, maer nu Balaam, en is noch Godvruchtigh, noch voorsichtig gheweest. En *Mich. 6. 5.* en wort hy niet gestelt neffens *Moyse*, en *Aaron*, noch daer ghenotmt tot eere, ende verheffinghe, ghelijck *Cornel*, *Hazart Pag.* 116 bedrieghelijck voorgheeft, maer het volck Gods wert te maent te ghedencken, aen den raet van den goddeloos Balaam ghelijck *Ribera in comment. h. l.* seght, als om dat Balaam een uytwendighe eerbiedigheyt bewesen heeft aen den Engelen die hem verscheen.

Antw. Hebben de Professours van Leyden, die weder legghinghe van Peenius gheconsiderert, ende soo slecht laeten passeren? dat sy nu by den Toelicht in de handt nemen die ick hier gheben sal / ende erof sien / hoe leelijck dat Peenius hier de sake op gheeft ende laet ligghen.

Ten eersten ick hebbe *Pag. 125.* upt den text selve bewesen / dat den Enghel die aen Balaam verschenen is / een gheschapen Enghel gheweest is. Hier op en seght Peenius noch jae / noch neen.

Ten tweeden, ick hebbe upt den text selve gheschoont / dat Balaam wel wist / dat hy een gheschapen Enghel booz hadde. Peenius, die elders soo veel klaps heeft / swijght hier wederom.

Ten derden. Ick hebbe betwesen / dat Balaam den Enghel gheert heeft. Peenius en spreekt niet een woordt.

Ten vierden *Pag. 126.* heb ick hier upt besloten / dat Balaam wel wetende / dat het een Enghel was / ende den selven nochtans eerende / hem moet ge-eert hebben met eene eere meerder als menschelijcke, (want Balaam wist wel dat een Enghel ende gheen mensch was / ende dat desen Enghel van Godt was ghesonden) ende met eene eere minder als Goddelijcke, want Balaam en sagh hem booz gheenen Godt aen / maer booz eenen gheschaepen Enghel.

Hier staet Peenius wederom niet een slot booz den mondt.

Ten vijften: Ick hebbe betwesen / datter niet aen ghelegghen en is / of Balaam Godtburchtigh zo gheweest / ofte niet: want indien hy in het eeren van desen Enghel sich hadde misgaen / ofte quaelijck ghebaen / den Enghel / die ghekomen was om hem te berispen over andere ghebreken / soude hem buyten twijffel hier over niet min hebben berispt / dan den Enghel Joannem berispt heeft *Apo. 19.* ende *22.* want ghelijck uwen eyghen Bybel seght op *Ios. 14.* N. 20. Hy en soude niet gheleden hebben, datmen hem alsoo soude ghe-eert hebben. Soo dat het hier eyghentlick niet en moet aen-omen op de goedtheydt / ofte quaertheydt van Balaam, als op de toelatinghe van den Enghel / die dese eere heeft toeghestaen / wanneer hy de selve noch gheweyghert / noch berispt heeft / upt welke toelatinghe des Enghels / ick besloten hebbe / datmen de Enghelen wel eene eere magh toegaghen / die meerder als menschelijck is, ende minder

der als Goddelijcke. Hier is het veruult ende bersten
van Peenius, soo gantsch ten eynde / dat hy op die
altemael niet een woordkeken en heeft konnen / of
derben kicken: Alleenlyck gaet hy wedertom / met
ghewoonte / praeten in 't wylt / op dat hy jets sonder
schijnen te segghen.

Hy seght dan eerst, dat Bellarminus, spreekt van
Godvruchtighe ende voorsichtighe menschen, 't is wort
ende onder dit ghetal stelt Bellarminus oock Balaam,
niet als Godvruchtigh, maer als voorsichtig, ick bin
de wel in Schrifture / dat Balaam niet Godvruchtigh
gheweest is / maer waer seet het ghescheyden / dat
hy niet voorsichtig gheweest is? Doch wat mocht
hier ober te disputeren / de wijle ick in mijn Vindice
opentlijck segghe / datter niet een ghelegten en is
of hy Godvruchtigh gheweest zy / of quaet, ende dat
het hier moet aenkommen op de toelaetinghe des Enghels
Antwoort dan hier op / ist dat ghy kant: Of Balaam
heeft qualijck ghedaen met een Enghel, als Enghel te eeren,
of niet? Soo niet? soo hebben wy dat wy begheer
want onse boven-ghestelde besuyten staen dat
Soo jaer hoe en heeft den Engel / die Balaam ober an-
dere gebreken berispte / ober dese mede niet bestraf /
en die eere / die hem aengedaen wiert / niet verworpen
aenghesien dat een ander Enghel / soo ghy seght / dat
ghedaen heeft ten op'sichte van Joannes? dit moet ghy
beantwoort hebben / en niet eenen knoop gaen soeken
/ daer gheenen en is / om de princepale queltie
't ontbluchten / hier moet ghy boer hy steck houden /
of gheeft de saecke verlozen.

Ten tweeden / seght Peenius, dat Balaam *Mich. 6. 5.* niet
ghestelt en wort neffens Moyses, en Aaron: Ick weet wel
dat hy daer niet ghestelt en wort in den selven graet
ende weerdigheyt met Moyses, en Aaron, maer ick
segghe / dat Godt, onder andere weldaden / die hy
aen de Israeliten ghedaen hadde / als namelijck / dat hy
haer hadde gheleydt uyt her Landt van Egypten door
den dienst van Moyses, en Aaron, oock dit weldaet
daer neffens stelt / dat hy door den dienst van Ba-
laam, den vloeck (sao ulven Bybel sprecht N. 9.) die
Balaam

Balack over haer socht te brenghen in eenen heerlijcken zegen verandert heeft: wat doet dat nu hier ter saecke / aenghesien dat mijne slot-redenen vast blijven / 't zy dat Balaam, goet zy gheweest / ofte quaet / als wy maer en hebben (ghelijckelijck uyt Schyssture) dat den Enghel ober de eere die hem Balaam betweeg / hem niet bestraf en heeft / noch de selve ghewepghert ? Ten sy dat ghy missehten wilt segghen / dat den Enghel selbe hier eene saute begaen heeft / ende dat ghy alsoo de ghene die Godt nu aenschouwen / oock van menschelijcke kranckheden / ende sonden wilt beschuldighen.

Ten derden, seght Peenius, dat het volck *Gods* wert vermaent te ghedencken aen den raedt van den goddeloosen Balaam, als om dat Balaam een uyt-wendighe eerbiedigheyt bewesen heeft aen den Enghel, die hem verscheen.

Hier soude ick niet meerder recht moghen segghen aen u / als ghy aen my doet: **O** ghy boose dienst-knecht! die de Schyssture verkeert / ende draeyt / soo ghy wilt: Doch soo te spreken laet ick booz de Predikanten van Hollandt, die alle haere hoccken met soodenighe smaet-woorden / en scheldinghen opvullen. **T** derre my inder waerheyt / dat de arme Ghemeynte van Hollandt soo verleyt / ende bedrogen wordt: seght my / goede man / waer seght hier de Schyssture / dat het volck *Gods* wert vermaent te ghedencken van Balaam, als om dat hy een uyt-wendighe eerbiedigheyt bewesen heeft aen den Enghel. **T** hoout my een tittelken daer van / ofte in ulwen Text; ofte in de bemerckingen van ulwen Bybel; sae / ick ben te vreden dat ghy consequentie op consequentie maect / om dit / 't ghene ghy hier seght / uyt de Schysstuer-plaetsen te trecken / maer eer sult ghy olpe perffen uyt eenen kep: is het dan niet eene groote stoutigheyt / ick soude beter segghen / goddeloogheyt / dat ghy de Schysstuer soo verdraeyt / ende die soo booyt / als of het gheen preube / ofte bewijzen van doen hadde / het ghene ghy hier seght:

Meen Lieve-man, stelt eens al uw verstandt te werck / ende beantwoort didacticè mijne argummen-
ten /

zen / raekende de eere / die Balaam, aen den Engel
bewesen heeft / of soo ghy dit niet en kont doen / be-
kent dan opentlick / dat men de Enghele wel mag
eeren met meerdere eere als menschelijke, maer min-
dere als Goddelijcke.

Peenius Pag. 150. *Iosue* 5. En wordt niet verstaen eenig
gheschaepen Enghel, maer de Sone *Godts* selve.

Antw. Dit hebbe ick in mijn Victorie gheloofht
Pag. 121. ende contrarie bewesen.

Peenius. Dat het den Sone *Godts* was, blijkt eest op
de benaminghe: Hy wort ghenoecht *Iehova* cap. 62.

Antw. Ick hebbe expresselijck in mijn Victorie con-
trarie ghetoocht / te weten dat desen naem *Iehova*
niet eens en wozt toeghe-epghent aen dien persoon
de welke hier aen *Iosue* verscheen: want Cap. 6. 1.
en wozt van dien persoon niet ghesproken / maer
van *Godt* selve, ghelijck oock Cap. 4. 1. ende 15, en ver-
ders meer: ter contrarien / ick hebbe gheseyt van
den persoon / die aen *Iosue* hier verscheen / een naem
wozt ghenoecht. Daer en tusschen sonder mijn
bewijsen te weder-legghen / soo stelt Peenius weder-
om / Magistraliter, (als of het *Euangelie* waer / al
wat hy seght) dat dien persoon *Jehova* ghenoecht
wozt Cap. 6. v. 2. is dit weder-legghen / of triou-
pheren oer mijne Victorie, alleg te laten varen / dat
ghy niet op en kont antwoorden?

Peenius 2. Hy wort ghenoecht: de Vorst van't heyr des He-
ren, dat is van Enghele, menschen, en alle Creaturen.

Antw. Waer staet dat gheschreven? dat supst doer
den Heyr-legher, alle menschen, ende Creaturen moeten
verstaen worden: hoe worden dan de Enghele ver-
staen *Gen* 32. 2. het Heyr-legher *Godes* ghenoecht: teken
Luc 2. 13. den Hemelschen Heyr legher? Ick bereyde
dan bewijs upt *Schrijfture*, dat hier / dooz den Heyr-
gher des Heeren, supst moeten verstaen worden / alle
Creaturen.

Daer ick hebbe bewesen in mijn Victorie pag. 122. 123.
Daniel 12. 1. *Apoc* 12. 7. *Iuda* 9. 1. *Thesal* 4. 16. ende
die bemerkingen, die uwey *Bijbel* op de voorszde gheschre-
ven ghestelt heeft / dat dooz desen Vorst van het Heyr-
legher

legher des Heeren verstaen moet worden / den H. Michael, den eersten, oversten, ende grooten Vorst: Hoe laet ghy dit al onghemerckt henen garen / ten sy / om dat ghy het niet en kunt beantwoorden? Soo lanck als ghy dit niet en doet / soo blybe ick hier by / wel ghesondeert op Schrifture, ende de bemerckinghen van uwen Bijbel, dat hier / dooz den Vorst van het Heyr-legher des Heeren, niet den Sone Godts / maer den Arst Enghel Michael wozt verstaen / ofte stelt my soo beele Schrifruer-plaetsen dooz tegen de mijne / om het contracte te bewijfen.

Peenius. Hy noemt sich selven den Vorst van t'Heyr des Heeren, om dat hy de Israeliten uyt Egypten door de Woestijne gheleyt hadde 1. Cor. 10. 4.

Antw. Dat is onwaerachtigh / dat die selve persoon die aen Josue verscheen sich uyt-gegheben heeft dooz dien / den welken de Israeliten hadde gheleyt uyt Egypten: Dit wozt aen Godt selve, ende niet aen desen persoon die aen Josue verscheen toe-geschreven.

Cap 5. 9

Peenius. Hy beloofst oock Iericho in handen van Josua te sullen gheven, Cap 6. 2.

Antw. Hoe ist moghelijk dat semant sich soo verstant te spelen met de Schrifture / ghelijck Peenius hier doet? ick segge dan wederom / dat het valsche is / dat dien persoon die aen Josue verscheen / en vanden welken alleen hier de questie is / beloofst heeft de Stadt Iericho in handen van Josue te sullen gheven / dat was Godt selve die dit beloofde / of soo niet / bewijst my dan uyt Schrifture dat Godt, ende dien persoon die aen Josue verscheen / den selven was ghelijck ick uyt verscheyde Schrifruer plaetsen, ende bemerckinghen van uwen Bijbel, niet alleenlijck en hebbe bewesen / dat sy gantschelijck verscheyden waren / maer oock dat dien persoon die aen Josue verscheen / is gheweest den H. Arst-Enghel Michael: Maecht eens uw segghen goet / ghelijck als ick doe / indien ghy het machigh ist; want tot noch toe / en hebt ghy in uwen heelen boeck niet anders ghedaen als praeten / sonder eene enckele bestandighe preube by te brengen.

Maer

Maer al dit / ghenomen / dat den persoon / die den
Jofue verſcheen hem beloofte hadde Jericho te leg-
ren / hoe volght hier uyt / dat hy Godt was? had
een Eughel uyt den name Godts / dit niet be-
ven?

Peenius. Deſen Perſoon, die Jofue verſcheen, lydt dat hem
toeghebracht wert de eere der aenbiddinge, de welke Godt
alleen toekomt *Cap. 5. 14.*

Antw. Waer uyt blijckt het / dat Iofue aen deſen
perſoon de eere toe-ghebracht heeft die Gode alleen
toekomt? miſſchien om datter ſtaet / dat Hy is nedre
ghevallen op d'aerde, ende hem aendeden heeft? ſoo ſeght
dan dat Iacob aen Eſau oock Godlijke eere bewezen
heeft *Geneſ. 33. 3.* want hy heeft ſich ſeven-mael met
ſijn aengheſichte vooz ſijnen Broeder / gheboghen
ter aerde. Soo heeft oock Joſeph ſijn Vader ghe-eere
Geneſ. 48. 12. ſoo ſijn op hare aengheſichten gheballen
vooz de heele ghemeente Moyses, en Aaron *Num. 14. 6.*
ende David vooz Ionathas *1. Samuel. 20. 41.* ende Abigail
vooz David. *1. Sam. 25. 41.* ende Ahimaaz vooz David *1. Sa-
muel. 18. 28.* ende Arauna vooz den ſelven David *2. Sam. 21.
20.* Ec. ſout ghy hier uyt wel durben beſlupen / dat
Eſau, of Jacob, of David met Godlijke eere is ael-
volght gheweest? hoe beſlupt ghy dan dit van Jofue
ten opſichte vanden perſoon die hem verſcheen / aen-
gheſien dat over al de ſelbe maniere van ſpreken ge-
huypt wort? Ick loochene dan / dat Iofue ten op-
ſichte van dien perſoon Godlike eere bewezen heeft
overſulex toont wy uyt *Schrifture contrarie.*

Peenius. Maer Leſer hoort eens, ende verwondert u te
hooren, hoe gauw een man, ofte liever wat een kindt, oec
P. Hazart is in de Hebreewſche tale.

Antw. Wat ſeght ghy Peeni? dat ick een kindt ben
in de Hebreewſche tale? ick geloove vaſtelijck dat gy
ſelf niet veel vergeten en hebt; maer ghenomen het
waer ſoo / ghelijck ghy ſeght / meynt ghy dat de
wetenſchap van de Hebreewſche tale ſoo wonder-
lijck is / ofte nootſakelijck / dat de ghene / die de
ſelbe niet en heeft / daerom moet miſacht worden
ſeght ghy dat een? waerom roept gy dan hier over
ſoo

foo uyt? seght ghy dat tae? ick hebbe aen D. Antonius
Hullius, die dapper stoeft / ende roemt op dese tale/
ghrantwoort / datter seer weynich verstant toe van
noode is / om soodanighe talen te leeren / aengesien
dat oock de eyters / en Dapegaven bequaem sijn om
de selbe te batten, immers / of ick die tale kan / of te
niet / laet ons hoorzen / of ghy my kont batten.

Peenius. P. Hazart seght, Pag. 121. dat Josua desen En-
ghel aensprekende hem den name gheeft, niet *Iehoua*, maer
Adonai doch dit is een groot misverstant, daer staet *Adoni*. Een
bewijs, dat hy den Hebreuschten text niet en heeft inghesien,
ofte dat hy die tale niet en verstaet, jae ick twijffele (hy neme
het my niet qualijk af) of hy oock die tale selfs kan lesen.

Antw. Ick hebbe u nu gesept / datter niet aen ge-
legghen is / of ick de Hebreuschte tale kan lesen / of
niet / ick sal my wel wachten van veel daer op te
stouwen / ghelyck Hullius doet; dit segghe ick alleen
hier ter sake / soo wanneer ghy een ander hebt wil-
len batten / dat ghy self u het net over t'hoofd hebt
ghetrocken / ende oberfulcx dat ghy veel beter dit
sout hebben laten berusten.

Ghy hebt het soo hreedt met dese twee woordkens
Adonai, ende *Adoni*, ghy swaert / ghy swiert / ghy
schreuwet / ghy exclameert als of de Werelt te cleyn
wart: al soetses / laet ons malkanderen hoorzen
spreken: seght m'eens soete man / wat wilt gy niet
al dat schreuwen proberen? dat ick de Hebreusch-
te tale niet en verstaet / jae self niet en kan lesen?
wilt ghy dit proberen? wat sulc ghy dan hebben?
want daermede en maecht gy niet goet / dat het den
Sone Gods is geweest / ende niet eenen geschapen Engel,
die hier is verschenen aen Josue. Ter contrarien / met
al u' uproepen / en schimpen / ghy stoot uwe ey-
gen bewijzen om verte / ende ghy steecht my van
selfs argumenten in de handt / om te bewijzen dat
het niet den Sone Gods, maer een geschapen Enghel ge-
weest is.

Ick braghe u: Is desen naem *Adonai*, geteekent
weerde met een Kametz soo eygen aen Godt / dat hy
noyt en mach ghegheven worden aen geschapen En-
ghelen

gheleken? seght ghy dat ja? bewijst my dat eens uyt
Schrifture / want ick vnde contrarie by Zacarias
Rosenbachius in sijn Boeck t'welck hy noemt *Mofes*
Omniscius Cap. 7. pag 47. daer hy soo spreekt Adonai ge-
teekent met Kametz wort gheleyt ende van Godt, ende van
de Enghelen. Stemt ghy dit toe? schoon dan hier in
dese Schrifture te vinden waer het woordteken Ado-
nai met Kametz, soo en soude nochtans hier uyt niet
konnen bestoten worden / dat het den Sone Godts was
die aen Josue verscheen / want ghelijck den booghe-
den Rosenbachius leert / Adonai met Kametz, wort oock
toe-gheschreven aen d'Engelen.

ICK braghe u ten tweeden, oft desen naem Adoni
gheteekent met Chirek kan toegheschreven worden
aen Godt / oft niet? seght ghy dat ja? rhoont in ten
exempel uyt de Schrifture / want ick en kan niet
ghelooven / dat de Joden malkanderen souden ghe-
ten met desen naem Adoni, indien hy kost toeghe-
schreven worden aen Godt: Seght ghy dat desen
naem Adoni alleen eyghen is aen de Schepselen: De
wijle ghy selve bekent dat Josue, dien persoon die
hem verscheen / heeft ghenoeint Adoni, soo en heeft hy
hem dan niet aenghesien als Godt, maer als een
Scheffel: want hoe soude Josue, eenen naem / die ey-
ghen is aen de Schepselen gheben aen Godt: soo en
is 't dan Godt niet gheweest die hem verscheen / maer
een Scheffel.

Dit stelle ick noch vaster uyt *Gen. 18. 3.* ick hebbe
hoben toeghestemt / dat een bande dyp personen / die
welcke aen Abraham daer verschenen Godt was / oft
den Sone Godts; indien ghy nu het hebreusch kon-
lesen / siet den text in / ende ghy sult bevinden dat
Abraham desen eenen persoon niet aen en spreekt
met den naem Adoni, maer Adonai met kametz. In
dien nu den persoon die aen Josue verscheen / den
Sone Godts was / hoe komt her / dat Josue hem
desen minderen naem Adoni heeft ghegheben, en niet
leben als Abraham) den naem Adonai? Daer hebt ghy
de sake selve / ontknoopt-se / is 't dat ghy komt: ende
en komt op een ander tydt niet soo plotselijck op

pen dat de kennisse van de orientaelche tale een rare sae-
ke is in enen Munnick. De talen en maken den man/
noch den Munnick niet / al-hoe-wel datter onghe-
lijckelijck meer Munnicken zijn in de Roomsche
kercke/ die haer Hebreusch konnen / alser Predi-
kanten zijn onder de Waen-ghereformeerde. Doch/dit
zijn noodeloose propoosten: ad rem, dat de sake selve
op/ ende beantwoordt mijne hoben-ghestelde argu-
menten / en dan sal-men sien of ick't soo schandelijck
hebbe laten ligghen, als ghy hier voor-gheeft.

Dit was meer als ghenoegh om u t'overuyngen/
ende beschamen ober u uptruppen / ende ydele
triumphen. Doch / nae dat ick dit hadde in orden
ghestelt / merckende dat ghy eene groote blaeskaeke
waert/ oock in eene tale/ die ghy / soo veel ick kan
bespeuren / niet en verstaet / ende in de welke ick
noch soude konnen utw' meester zijn : Soo is't dat
my goet ghedacht heeft utwen mondt soo te stop-
pen/dar ghy hier ober niet meer en sout durben tic-
ken / noch bemoeven met eene sake / die ghy niet al-
leen niet en verstaet / maer die grootelijcks streckt
tot utw' sehande/ om dat ghy met u praeten/utw'-sel-
ben het net soo sijntens hebt ober het hoofd ghe-
trocken; leest dan den Send-brief vande Rabbyn die
hier volghet/ bevestigt van twee andere vooznamen-
ste Rabbynen; de welke ick daerom namelijck heb-
be te raede ghegaen / om dat ghy seght / dat my de
Koden eene sware penitentie souden gheben; maer
hier sulc ghy sien dat'et soo verre van daes is; dat
sp u-selbe condemnieren tot eene groote penitentie/
ende my gantschelijck ontsaen/leest dan wel / ende
volghenght utwe penitentie wanneer het u sal ghe-
leggen zijn.

SEND-

SEND-BRIEF
 VAN
 RABBI DAVID MENDEZ
 ALIAS
 DIEGO DE AGVIR,
 Voor desen Professeur in den *Talmud*
 A E N
 P. CORNELIVS HAZART.

Seer Eerw. Heer P. Hazart.

T Is ghewis, en buyten twijffel, dat de naam *Adoni*, niet ghevonden en word in de HH. Schriften, oyt toe-ghe-eyghent aen Godt: Ende het waer eene groote ogherijmtheydt, den selven, aen Godt willen toeschrijven.

Ghelijckformigh aen dit, seght den grooten Autheur *Benezra*, over een point van het 3. Capittel *Exodus* v. 13. dat *Moyfes* seght aen Godt: *Indien sy my segghen Welck is sijnen naem? wat sal ick segghen? &c.* De voorsyde Autheur besluyt, over dese woorden *Welck is sijnen naem?* in deser voeghen:

De ghene, die den name *Adoni*, toeschrijft aen Godt, ende hem daer mede intituleert, die dwaelt om dat men aen Godt niet en magh gheven den tijtel van een rechtveerdigh mensch, gelijck *Gen. 44*

v. 19. Iudas sprekende aen *Ioseph* over sijnen broeder *Benjamin*, gaf hem den tijtel van *Adoni*; segghende: *Mijn Heere vraeghe sijne knechten, &c.*

Deze waerheydt kan oock ghevonden worden in het boeck *Saras* van de doorspronghen, op het woort *Adan*, *Alef*, *Daler*, *Nun*, dat men desen name *Adoni* nergens toeschrijft aen Godt

Van ghelijcken, kan men dit sien in't boeck *Moré Nebuchim* in 61. *Capittel*, daer dese waerheydt bevestight wordt.

Alsoo is het oock seker, dat den name *Adonai* met *Patach*, niet gheseydt en wordt, noch toeghe-eygent aen Godt, maer alleen aen de menschen, ghelijcken kan sien inde *Correcte Bijbels Genesis Cap. 19.* v. 2. als *Loth* sprack met de *Enghele*, meynende dat het menschen waren, heeft se ghenoeemt *Adonai* met *Patach*: ende wanneer hy se daer nae kende, heeft se ghenoeemt *Adonai* met *Kametz*; om dat *Kametz* in soo eenen name, mede-brenghet eene groote weerthigheydt; soo als men vindt in *Sefer Cognat Anecdum*, dat is, de *Wetenschap vande Pointen*. Alsoo dat de name *Adonai* met *Kametz* wordt toeghe-eyghent aen Godt, somtijds oock aen de *Enghele*, als wesen de ghesanten Godts, het welck niet en is van den naem *Adonai*, als hy wordt gheteekent met *Patach*. Dit bevinde ick de waerheydt te wesen, ende ben bereydt het selve noch breeder te bewijzen, en staende te houden. Hier mede sal ick blijven

*De seer oodmoedighe, ende ghehoorsame
dienaer van uwe Eerweerdigheydt*

DIEGO DE AGVIR, DIX, DAVID MENDEZ.

Dit selve hebben met hare toestemminghe bevestight twee van de voornaemste Rabbijnen van Nederlandt. Welckers namen ick / om reden / verzwijghe.

Hier hebt gy dan d'z d'ingen. Het eerste, dat Adoni noyt en woyt in de **H.** Schrift gegheben aen Godt. Het tweede, dat de naeme Adonai met Patach van gegheben niet en woyt aen Godt toe-geschreven: Het derde, dat de name Adonai, met Kametz, woyt oock gegheben aen de Engelen / als ghesanten Gods.

Hier uyt dan besluyt ick ten eersten teghen u / in deser boeghen uyt t'ghene vooz gheseyt is.

Die in de Schrifture woyt genoemt Adoni, en is gheen Godt: die aen Iosue verscheen woyt naect uyt toestemmen / genoemt Adoni.

Ergo die aen Iosue verscheen / en was geen Godt. Hier mede liggen alle uwe argumenten / om te conuenen dat het Godt was / gantschelijck in duppelen.

Ik besluyt ten tweeden vooz my. Iosue gebraeght hebbende van desen persoon wie hy was / vriend, of vijant: hy heeft hem gheantwoort dat hy was den Vorst van het Legher des Heeren; waer op Iosue is gheballen ter aerde / ende / soo ghy selve seght / hy heeft hem den naem ghegheben van Adoni: Du t'is seker dat Iosue hem nu niet aen en sach als eenen mensch; ghylijck wy datelijck sulken roonen) t'is oock seker dat hy hem niet aen en sach als Godt, om die wil dat hy hem den naem gaf van Adoni; soo sach hy hem dan aen als eenen Enghel; ende mer dit opsicht is hy nederghefallen op sijn aengesichte ter aerde, ende heeft hem aenbeden; Ergo uyt d'z exempel van soo een rechtvaardigh / ende hepligh man / als Iosue was / is klaar datmen vooz de Engelen mach nder-ballen ter aerde / ende haer aenbeden: T'is oock seker dat Iosue hem niet aenbeden en heeft met Godlijcke eere, want hy en sach hem niet aen als Godt / om dat hy hem Adoni noemde / welken naem noyt en woyt gegheben aen Godt: T'is oock seker / dat hy hem niet aen en sach als eenen mensch: Want gebraeght hebbende of hy vriend was, of vijant; heeft hem geantwoort.

Neen, maer ick ben de Vork van het Leger des Heeren: Soo heeft dan Josue noot sakelijck aen desen persoon een eere betwisen / die meerder als menschelijcke was / ende minder als Godlijcke: Dit heeft hy ghedaen ten opsichte van eenen persoon / die hy wist een Engel, te wesen; ergo volgens dit exempel / machmen de Engelen achter volghen / met meerdere eere als menschelijcke / ende mindere als Goddelijcke. Ick besuyte ten derden, dat ghy seer onboozsichtelijck hebt ghesproken / wanneer ghy gheseyt hebt: Wat louden u de Joden een sware penitentie oplegghen van weghen sulck een blasphemie, waermede ghy haer ten onrechte beswaert, segghende, dat sy in hare ontmoetingen, ofte groevenissen, desen naem van Adonai malkanderen geven. Hier sie ick soo klaer als den dach / dat ghy u aen de Ghebruywse tale niet en verstaet.

Ghy moet my bekenen / dat ick desen naem Adonai hebbe ghestelt enckelijck / ende sonder te spreken / of hy moest gheteckent worden met Patach, ofte met Kametz; soo en kost gy dan niet weten / of ick sprack van Adonai met Patach, ofte met Kametz: Wat roept ghy dan / dat ick een blasphemie begaen hebbe? hebt ghy boven upt de twee rooznoemde Rabbijnen niet ghehoort / dat Adonai met Patach, in de Schrift / wort gegeven aen menschen; ja dat Loth den selven heeft gegeven aen de Engelen / die hy meynde menschen te sijn / ghelijck ghy oock selve bekent Pag. 149. Wat is dit dan booz een blasphemie / indien jemaent seght dat de menschen malkanderen groeten met den naem Adonai gheteckent wesende met Patach / aenghesien dat de boven-ghemelde Rabbijnen leeren / dat desen naem / soo geteckent sijnde / noyt in de Schrift en wort toc-gheschreven aen Godt / ende dat Loth den selven met'er daet heeft gegeven aen personen / die hy niet anders aen en sach als booz menschen?

Dit Peeni, leert op een ander tijt wat boozsicht ghy spreken / ende soo datelijck niet uproepen / als of de sake gantschelijck booz u waer ghewonnen / daer ghy nochtans u selven hebt ghesteken tot oerthooft in de bydde. Wat seght ghy nu boozders?

Peenius, pag. 151, *Indicum* 13. 23. Wort den Enghel die aen Samsons Ouders verscheen, ghenamt *Iehova*, hy legde daer sijnen naem *wonderlyck is V. 13. Es. 9. 6.* ende Manoahe verdede, dat hy steruen soude om dat hy *Godt ghesien hadde w. 13. Exod. 33. 20.*

Antw. Ist hier mede ghenoech? wat seggt ghy dan op mijn reden / die ick stelle in mine Victorie pag. 127. ende is dese: *De persoon die aen Samsons Ouders verscheen; soo sy aen hem een Brant-offer wilden doen, seyde. Offert dan aen den Heere, hier wepghert dese persoon her Brant-offer / ende segt dat Manue selbe aen Godt soude offeren / om dieswil namelyck dat den Brant-offer Godt alleen toekomt: hier up selbe ick ghemaecht dit beslyt? Indien her den Sone Godts hadde gheweest / hoe soude hy den Brant-offer ghewepghert hebben / aengesien dat hem den Brant-offer / als Godt wesenide / eyghentijck toequam? der halben hoe kost hy seggen / doer den Brant-offer aen den Heere, aengesien dat hy selbe / gelijck ghy wilt hebben / de Heere was? soo en ist dan de Heere noch den Sone Godts niet gheweest de aen Samsons ouders verscheen / maer eenen Enghel / die mit reden den brandt-offer wepgherde / als die hem selbe der Goddelijcke eere niet en kost toe-gebracht worden / ende erkende eenen Heere hoben hem / aen den welcken den brandt-offer toequam. Siet nu wat eenen schoonen weder leggher dat Peenius is / die mijne argumenten / daer hy den dagh niet deut en laet haeren.*

Maer blijft nu daer-en-hoben mijn tweede reden die eben sterck pzaemt als de booz-gaende / en is dese.

It is seker / datter een Enghel verschenen is aen de Hups-vrouwte van Manue, die seyde / tot haer. *En drinckt gheenen wijn, noch stercken dranck, ende en eet niet onreyns. Ghy sult swangher worden, ende een Sone baren. 2. 4. ick hebbe in mijn Victorie pag. 128. upt Schreijend ghetooont / dat desen Enghel / niet en kan wesen soo den Dordrechtchen Bijbel seght N. 3. den Sone Godts ten eersten / om dat her niet en betaemt dat Godt*

selbe aen de Moeder van Sampson, dese boodtschap
 soude doen / dat sy soude baren: ten twerden / om
 dat wy in Schrifture bevinden / dat soo-danighe
 boodtschappen / dooz eengen gheschapen Engel ghe-
 daen sijn geweest / ghelijck als blyckt upt de boodr-
 schap dooz den Engel Gabriel, gedaen aen de h. Ma-
 ghet / ende aen Zacharias. Ten derden; om dat dien
 Enggel die aen de Moeder van Sampson verscheen
 wort gheseyt geweest te sijn een man Godts v. 6. waer
 dooz niet kan verstaen worden eenen Propheet / (soo
 den Dorischen Bijbel schijnt te kennen te gheben N. 10.)
 om dat de Moeder van Sampson aen haren man hier
 verhaelt wat haer ghebruyt / ende gesept is / te we-
 ten / dat sy soude swanger worden, en eenen Sone baren,
 ende dat sy enen wijn soude drincken, noch sterckē dranck,
 noch ier oareyns eten: Men leest niet dat jemant an-
 ders dese woorden aen haer ghesproken hadde / als
 den Enggel alleen / ende niet een Propheet; maer de-
 sen naem / Man Godts, bereeckent in de Schriftu-
 re die / de welcke van Godts weghe boodtschappen
 brengen aen de menschen / ergo als sy seght dat haer
 een Man Godts is verscheen / sy en verstaet daer dooz
 den Sone Godts niet / om dat dit strijt teghen sijne
 Maeseyt soodanighe boodtschappen aen de men-
 schen te brengen; sy en spreeckt oock niet van een
 Propheet, want de Schrifture en seght nergens te
 bozen / dat hy haer een Propheet soude ghekomen
 sijn: soo kan dan hier dooz niet anders verstaen wor-
 den / als een gheschapen Enggel, dat blyckt noch booz-
 der upt v. 9. en 10. daer gheseyt wort. Den Engel Godts
 quam wederom tot de Vrouwe; sy nu sat in h' t velt, doch
 haer Man Manoha en was by haer niet: Soo haestede de
 Vrouwe, ende siep, en gaf t' haren man te kennen, en sy seyde
 tot hem: Siet dien man is my verschenen, de welcke op dien
 dagh tot my quam: Siet / hier ist klaer / dat sy te bozen
 niet ghesproken en heeft van eenigh Propheet, want
 hier noemise updruckelijck wederom den Enggel/
 een Man, soo wort hy oock genoemt v. 11. Wederleght
 dit reus / ist dat ghy kont / ofte soo niet / soo bekent
 dat / dat hier niet den Sone Godts, maer een gheschapen
 Enggel verschenen is.

Ten kan niet baten / dat Manoah v. 22. ende sijn
huyfzoutwe v. 23. hem geben den naem van Jchova
want / als nu den Enghel was ten hemel ghy baten
soo meynden sy dat het Godt was / daer upt nu
volght niet dat het soo was inder daedt ; want in
dien 't soo gheveest waer / hoe komt het dan / dat
de Schryfuere desen persoon / tot thien-wael nu
noemt den Enghel des Heeren, ende niet eens en seggt
dat hy Jchova, of Godt was ! Daerom heeft Manoah
hem eerst aenghesien booz eenen Enghel / want sijn
staeter v. 21 Doe bekende Manoah dat het een Enghel was
maer daer nae meynende dat het Godt selve was /
sefde hy : Wy sullen sekerlijck steruen, om dat wy Godt
ghesien hebben.

Maer ghy seght boozders / dat desen Enghel se-
de dat sijn naem wonderlijck was / welken naem
Esa. 9. 5. wordt toegheschreven aen Christus. Jck an-
woorde met utwen Bybel N. 21. dat wonderlijck. hier nu
segghen is / verborghen. 2. Dat hier dooz kan ver-
staen worden / dat hy wonderlijck was in sijn doen, het
welck oock wel past op eenen gheschapen Enghel.
Siet hier / hoe verre dat ghy zijt van mijne bewijzen
te wederlegghen : komt hier nu eens schreutwen
en uytroepen / ghelijck ghy hier boren ghedaen hebt
op het woordken Adonai ; maer ick gheloobe / dat
ghy stillekens nwe dozkens sult laten hanghen in
iniqua mentis acellus, ghelijck wy ghesien hebben dat
ghy ghedaen hebt in het oversaen van menige mijne
bewijzen / die ghy niet en hebt kunnen beantwoor-
den / ick late staen / dat ghy se soude wederleggen.

Hazart pag. 60 Gen. 48. v. 16 De Enghel die my ver-
loft heeft van alle quaet, zeghene dese jonghers : Hier roept
S. Jacob openlijck den Enghel aen : soo mach men
dan oock de Heylighen wel aentoeppen.

Peenius pag. 152. Hier en is eyghentlijck gheen aentoeppen-
ghe, maer alleenlijck een uytgedruckten wensch.

Antw. Dinen Bybel N. 30. seght contrarie / dat het
een versoek is / ofte een bede, ergo wat meer als een
wensch : seght nu / of ghy het wilt houden met utwen
Bybel, of niet ?

Peenius. Soo heeft Isaac *Gen: 27. 29.* als hy Jacob zegghende, ghewenscht, *dat Volcken hem dienen, ende Natien voor hem neder buyghen.*

Antw. Dit en is gheen enckelen wensch getweest / maer eene updruckelijcke boozsegginghe van het toekomende / want Isaac spzeekt in futuro, segghende: Volcken sullen u dienen, &c. daerom en sal niemant gelooben dat de volcken / ende uarien van Isaac aengheroepen zijn gheweest.

Peenius. *Gen. 17. 18.* Och dat Ismael mocht leven, nochtans en ghelooove ick niet dat Abraham Ismael aengheroepen heeft.

Antw. Ick en ghelooove het mede niet / maer 't is wat anders te segghen. Och of dit mocht gheschieden! ghelijck Abraham hier doet / ende wat anders / sedt te verfoecken dat het soude gheschieden / ghelijck uwen Bybel seght / dat Jacob ghedaen heeft.

Peenius. Terstont in't selfde *Vers* seyde Jacob: *En dat in hem mijnen name ghenoeemt worde.*

Antw. Ghenomen dat dit leste eenen wensch waer / daerom en is het eerste soo niet / want uwen Bybel seght / dat dit een verfoeck, ofte bede is.

Peenius. Derhalven zijn dese sophisten al te stout, die sich verlatende slechts op haere eygen authoriteyt dit uytleggen: *Enghel Gods zeghent*; daer sy wel cer behoorden simpelich te segghen, dat Jacob ernstelijck wenschte, dat de Enghel zeguenen mochte.

Antw. Niemand en heeft my soo stout ghemaect / als uwen epgghen Bybel, welkers authoriteyt ick hier ghebruickt hebbe / om te rhoonen / dat Jacob niet simpelich wenscht, maer verfoeckt, ofte bidt.

Peenius. Jacob heeft wel konnen wenschen, alhoewel hy royt in sijn ghedachte ghehadt heeft den Enghel aen te roepen, ghelijck hy heeft moghen segghen, *dat in hem mijnen name ghenoeemt worde*, hoewel hy niet heeft mogen seggen: *o mijnen naem ick aenroep u*, op dat ghy in hem ghenoeemt werde.

Antw. Wy loochenen niet uwen Bybel, dat Jacob segghende / *De Enghel zeghene dese jonghers, enckelijck ghewenscht heeft* / maer my segghen niet den selve Bybel. u

Bybel, dat hy hier een versoek, ofte bede ghedaen heeft. Doch als hy nu seyde: Dat in hem mijnen naem ghenoecht w erde, hy en most sijnen naem niet aenspreken/ dewyle hy hier oock sprack aen dien selven persoon/ van den welken hy te voren versoekt hadde, dat hy sijne kinders sou zeghenen.

Peenius. Hier en werdt niet verstaen eenigh gheschape Enghel, maer de sone Godts selve.

Antw. Dit moet betwefen worden.

Peenius. Dit bewijzen wy uyt de byvoeginghe van die significeerende artijckel, de Patriarch Jacob en seght niet simpelich: d' Enghel zeghene dese jonghers, maer Die Enghel, met een besonder na-druck, dat is, die Prince, Heere aller Enghelen, die Enghel namelick, die my belast heeft van 't aenghelichte Labans weder te keeren in't landt mijnder Vaderen. Gen. 31. 13. Die met my in de ghedaente van een man ghewoont heeft, Gen. 32. 24. zeghene dese jonghers, doch, dat en is gheen gheschape Enghel gheweest, maer een onghelichape, en eeuwighe, &c.

Antw. Dat is bezre ghesocht / want sels en sijn in dat woordaken / DIE, soo wonderlijcke kracht niet / als ghy het selve hier toeschryft: wy loochtenen / dat alle die Schryftuer plaetsen / die ghy hier soo breedt voorstelt / sien op dien Enghel, van den welken Jacob hier versoekte dat hy sijne kinders sou zeghenen / dat moet betwefen worden.

Peenius pag 153. Dit bewijzen wy uyt de beschrijvinghe van desen Enghel, ende uyt de bewijfinghe van een goddelijck Werk, als zijnde die Enghel die Jacob van alle quaet verlost hadde, 't welck de sone Godts selve beloofte hadde aen Jacob Gen. 28. 16.

Antw. Godt en seght niet dat hy dit supst/ door sijn eyghen selven, sal doen/ ende uyt Psal: 91. 11. 12. blijct klaer / dat hy soodanighe dinghen deurt gaens uyt hoert door den dienst der Engelen/ want David seght: Hy sal sijne Enghelen van u beveelen, dat se u bewaeren in alle uwe weggen, sy suilen u op de handen draghen, op dat ghy uwen voet aen gheenen steen en stoot.

Peenius. De verlossinghe van alle quaet is alleen Godes eyghen werck, ghelijck bekend is uyt Sap. 16. 8. Ghy zijt die die uyt alle quaet verlost.

Antw.

Antw. Dit is bupren allen twijffel / dat Godt sal-
 len / uyt alle quaet kan verlossen, in't ghemeen (want
 soo spreekt den Wijsenman) daerom en laet hy noch-
 tang niet te verlossen van eenigh quaet in't beton-
 der / dooz den dienst synder Enghelen / want soo
 heeft hy 4. Reg. 19. 35. de Stadt van Jerusale m verlost /
 wanneer in't Legher van Sennacherib zyn gheslaghen
 gheweest hondert vijf-en-tachtentigh duysent man-
 nen: soo heeft hy 4. Reg. 6. 17. Eene groote menichre van
 Enghelen ghesonden tot bescherminghe van den Propheet
 Elisha, ghelijck utwen Bybel bekenet N. 19. soo isser
 Luc. 22. 43. eenen Enghel uyt den hemel ghekomen /
 om Christum te verstercken in den hof van Olibeten.
 Oeghelijckig oock hy Paulus Act. 27. 23. om hem te
 verholcken / en moet te gheben. Doeght hier nu
 hy 't ghene Paulus seght Hebr. 1. 14. Zijn-se niet alle ghe-
 dienliche gheesten, die tot den dienst uytghesonden worden,
 om der ghene wille, die de saligheydt be-erven sullen?

Is het niet een Enghel gheweest / die Daniel heeft
 verlost van de doodt / als hy de muylen der leeuwten
 ghesloren heeft? Daniel. 6. 22. Is het niet een Engel
 gheweest / die Petrus heeft verlost uyt den kercker?
 Act. 12. 11. Choont my nu / dat Godt dooz sijn ey-
 ghen selven verlost van alle quaet / ofte soo ghy dit
 niet kondt doen / soo zijn utwe vooz-gaende Schrif-
 tuer-plaetsen hier bezre bupren propoost.

Peenius. Wy bewijzen dit oock, uyt het opdraghen van god-
 lijcke eere, want Jacob begheert de selfde dinghen van desen
 Enghel, welck hy van Godt begheert hadde, en hy verweer-
 digt hem ghelijcke eere te gheven met den waeren Iehoua,
 als hy hem in't werck der zegheninghe met den waeren Godt
 samen-voeght; soo en is't dan niet gheweest eenigh ghescha-
 pen Enghel, want men het schepsel niet en mach eeren bo-
 ven den schepper. Rom. 1. 25. nochte de eere die Godt alleen
 toe-komt, aen eenighe creature; oock niet den Enghelen
 gheven. Esais 42. 8.

Antw. Dit is dan uw' argument: De ghene die het
 selve vraeght van eenen Engel, 't welck hy van Godt vraeght,
 die eert den Enghel met eene eere die Godt alleen toe-komt.
 Dit heeft Jacob ghedaen / ergo de eerste voozstellin-
 ghe

ghe / ofte major, en is tot noch toe niet gheprobert
gheweest / daerom wordt-se wederom gheloocht
want ghelijck-men wel kan hoodt vraghen van
nen vriendt / 't welck-men daghelijck vraght van
Godt in't Ghebedt des Heeren / sonder den vtrant
godlijcke eere te bewijfen / alsoo kan-men set vraghen
van eenen Enghel / 't welck men van Godt vraght
sonder den Enghel godlijcke eere toe te vraghen.

Maer ghy segt pag. 252. De questie is hier van een re-
ligieus versoeken, ende van een godtsdienstigh bidden, ende
niet van een burgherlijck versoek, waer door een ghebedt
ofte vriendt d'ander aenspreect, ende in sijn verlegenheit
eenighe brooden eyscht.

Maer ick vraghe / hoe weet ghy dat het vtrant
van hoodt op eenighen vriendt / maer burgerlijck is
is't niet om diestwil dat dien vriendt een borgher / of
mensch is? ende dat de eere moet passen op de qualiteit
teyt van den persoon? Alsoo weren wy oock dat de
eere / die men een Enghel toe vraght / meerder als
menschelijcke is / ende minder als godlijcke, om dat
een Enghel meerder als mensch is / ende minder als
Godt / en dat de eere moet passen op de qualiteit
van den persoon: Ghy seght / men kan van een
Enghel het selve niet versoeken het ghene dat men
van Godt bidt / of die eere moet nootdruftelijck god-
lijck zijn; en ick ter contrarie toone u / dat men van
enen mensch het selve kan versoeken / het gene dat
men van Godt vraght / en dat nochtans die eere die
men den mensche toe vraght / daerom niet godlijck
is / thoent wy nu onderscheyde tusschen het een / en
de het ander: ghy seght / hier spreect men van een
religieuse aentoevinghe des Enghels: ghenomen
ergo die aentoevinghe is godlijck / dat loochene ick
want dit is wederom petitio principii, of alle religieuse
aentoevinghe godlijck is / 't welck tot noch toe van u
niet gheprobert is.

Peenius pag. 154. Ghelijck alle zegheninge van Godt alle
af komt, alsoo moet-se oock van hem alleen ghebeden wor-
den.

Antw. Alle zegheninge komt oorspronckelijck allert
van

van Godt / dat is warr ; instrumentelijck , dat wordt gheloochent : ergo / men MOET de zegheninghe alleen vraghen van Godt als den oorspronck van alle zegheninghe : ergo / men MACH gheene zegheninghe vraghen van d'Enghele / als instrumenten ende wpt. werckers van de zeghentinghen Godts / dat wordt wederom gheloochent.

Peenius. 't Is in de Schrift ghebruyckelijck de name van Enghele te gheven aen den sone Godts,

Antw. 't Is in de Schrift hondert-mael ghebruyckelijck den naem van Enghel te gheven aen gheschape Enghele, daer hy maer twee of dyp-mael wordt toege-eyghent aen Christo / met een merkelijck byvoegsel / als namelijk *Malach 3. 1.* wordt Christus ghenoemt den Enghel des verbonds, ende *Isaie 9. 5.* ghelijck de levendich lesen / den Enghel van grooten raedt.

Peenius. *Tertullianus* vel *Novatianus* lib de Trinit. cap. 27. seggt: De Schrift en laet niet af dien Enghel (de welke met Jacob gheworstelt heeft) Godt te heeten, Godt een Enghel te noemen.

Antw. Ick hoore wel dat *Tertullianus*, ofte liever *Novatianus* hier seggt / dat het Godt was / die met Jacob gheworstelt heeft / maer ghy en hebt my noch niet bewesen / dat dien Enghel, den welchen hier Jacob aan-roept / den selven persoon is / die met Jacob gheworstelt heeft: hoe sult ghy my dit proberen?

Peenius. Den selven *Novatianus* Cap. 15. ; ende *Cyrillus Alexandrinus* Lib. 3. *Theauri* cap. 1. segghen dat van de Ketters (te weten van den *Simonianen*, *Menandrianen*, *Appellatinen*, ghelijck *Pamelius* op die plaetse aen-tekent) die verklaringhe is voortgekomen, door den Enghel in de zegheninghe Jacobs *Gen: 48.* een gheschape Engel te verstaen.

Antw. Ten eersten, Ick en hebbe noch by *Novatianus*, noch by *Cyrillus* konnen vinden / dat sy segghen / dat dese verklaringhe van de Ketters is voortgekomen: ick verpfsche hier van naerder aentwysinghe.

Ten tyceden. Ick blude wel by *Cyrillus*, dat de gene die leevden / dat den sone in de alderheyligste Dyp-buldichheydt / van die selve spstantie niet en is met den Vader / blaspheerden: maer ick en hoore hem niet

niet sulckx seggen van dese verklaringe; hy seght alleenlijck/ dit verstaen de ketterz soo, hier upt en volghet niet dat Cyrillus dese verclaeringhe booz ketterz hielt: want hy spreect van die / de welke ketterz waren aengaende de substantie van den Sone Gods, daerom en waren sy juist gheen ketterz in al wat sy seypden / of op-wierpen. Ter contrarien Cyrillus gheeft te kennen / dat hy haer hier in / niet booz ketterz en hielt / segghende: Indien sy meynen dat Jacob is heyligh gheweest, datse dan ondersoecken den waerachtighen sin van sijne woorden: Indien sy meynen dat hy niet heyligh gheweest is, waerom ghebruycken sy dan sijn autoriteyt, om haere leerstukken te bevestighen: nimmerlijck haere leerstukken van de substantie des Sone Gods, de welke sy seypden verscheyden te zijn van de substantie des Daders / willende 't selbe met de autoriteyt van Jacob bevestighen / 't welck Cyrillus datelijck daer op seght beuselmeren te zijn/booz en seght niet dat het ketterz is.

Ten derden: 't is wel te mercken dat Cyrillus segghen dese ketterz (de welke leerden dat den Sone Gods, van de selbe substantie niet en was met den Dader) disputerende / ende haer willende thooren dat hier dooz den Enghel, den Sone Gods wordt verstaen / dat probeert upt verscheyden plaetsen / daer gheseydt wordt / of dat Godt met Jacob ghetwoest heeft / of dat hy met hem ghesproken heeft &c. upt den naeme / Godt, besuytende dat dit gheen gheschapen Enghel en was die Jacob aenroep. Daer tusschen lib 4 contra Iulianum, seght hy met clare woorden / dat het een gheschapen Enghel gheweest is die aen Gedeon verscheen Iudic. 6. van ghelijcken aen Manue Iudic. 13. ende nochtans / om dat die twee personen / die aen Gedeon, ende Manue verschenen, Godt ghenoemt worden / ghy-lieden besuyt hier upt / dat het gheene gheschapen Enghelen zijn gheweest / en houden 't wt dan met Cyrillus, dat dit ghevolghet niet en bestaet / aenghesien dat hy de selbe / die twee personen die aen Gedeon, ende Manue zijn verschenen / seght gheschapen Enghelen gheweest te zijn /

por-wel sy metter daet in de Schryftuere den naeme
doeren van Godt, verbolghens/wanneer Cyrillus een
contrarie besluyt heeft ghemaect/ wy segghen/dat
hy de saecke wat heft igh heeft op-ghe-nomen / om
dat hy handelde teghen kettiers, niet te min is ghe-
bleven in sijn gheheel van het een / ofte het ander te
honden/aengesien dat hy naederhant contrarie aen
sijn voozgaende besluyt/ heeft gheleert.

Ten vierden. Pamelius, en seght niet dat dese ver-
klaeringhe voozt-ghekomien is bande Simonianen,
Menandrianen,&c.

Pecnius, Hilarius in *Psalms*. 113. is van het selve ghe-
voelen.

Ick hebbe alle de wercken van Hilarius dooz-blae-
vert/ ende niet konnen vinden dat hy gheschreven
heeft op den hondert dertighenden *Psalms*, ter contra-
rien ghekomen zijnde tot den 67. *Psalms*, hy springht
over tot den 118. sonder eenighe verklaeringhen te
maecken op de *Psalmen* die daer tusschen zijn / verbol-
ghens dock niet op den 113.

Pecnius, Athanasius *orat.* 4. *contra Arianos* bevesticht dat
veelints, ende noemt die kettiers, de welke dese plaetse
van een gheschaepen Enghel willen verstaen hebben.

Antw. Dit is immer onwaerachtigh / dat Atha-
nadius op die plaetse seght datse kettiers zijn / de welke
de boben-ghestelde Schryfuer-plaetse verstaen van
een gheschapen Enghel, thoont my sijn eyghen wooz-
den: want ick en heb'et hy hem niet konnen vinden:
Ick bekenne dat hy op den eenen kant seght dat hy
dooz den Enghel, verstaet den Sone *Godts*, maer op den
anderen kant binde ick dat hy terstont daer naer
seght / dat *Iudic.* 5. aen Oedeon eenen gheschapen En-
ghel verscheuen is / als mede *Iudic.* 13. aen den Da-
der van Sampson. Iae hy is van gheboelen / dat
hy een Enghel was / die sich in de dooznaghe ver-
thoonde aen Moyles: want hy seght: Godt sprack in
den Enghel, de ghene diemen sagh was eenen Enghel, maer
Godt sprack in hem: *Noch meer / Epist. contra Arianos de*
sententia Dionysij, seght hy / 't is seker dat de Wet die *Moy-*
ses inghebracht heeft door de Enghelen is verkondicht ghe-
weest,

weest, ende dat de gratie door **JESUM** Christum ghegeven is. **Jhu**/ de argumenten/ die ghy-lieden booght om te rhoonen dat Jacob niet een gheschapen Enghel, maer Godt alleen aengheteroepen heeft / wilt ghy noock plaetse grijpen in de personen/ die aen Godt aen den Dader van Sampson, aen Moyses in de doophaghe/ ende op den bergh Sinai sijn verschenen/ ende nochtans Athanasius houdt dat dese zijn gheschapen Enghelen gheweest / indien dan uwe argumenten volghens de rederinghe Athanasij in dese verseyninghen niet en ghelden/ soo en gheldense dan oock niet in de aenroepinghe van Jacob.

Peenius. Van't selve ghevoelen is Chrysofostomus *Hom. 66. in Genesim*, ende Procopius Gazæus *in Gen. 48.*

Antw. Wat Gazæus aengaet / ick en hebbe sijn Schriften niet eens willen naesien: want al hoe wel wy hem houden booz eenen goeden Schryver soo ist nochtans dat wy eyghenlijck hem niet en stellen in't ghetal der Oudt-Daderen.

Wat Chrysofostomus belanght *Hom. 66. in Gen.* Ick en weet niet / of ghy wilt segghen / dat hy die woordkens houdt / de welke segghen/ dat Jacob een gheschapen Enghel heeft aengheteroepen; oste wel/ dat hy alleen van gheboelen is/ dat hier door den Enghel moet verstaen worden / den Sone Gods.

Seght ghy het eerste? dat is opentlijck valsch: want Chrysofostomus en heeft niet een enkel woord daer van.

Seght ghy het tweede? soo ober-rugghe ick u des van contrarie met de eygen woorden van den selven Heylighen Chrysofostomus.

Eerst *Jerem. de Ascens. dom.* seyd hy / hoort wat Paulus seght: De vrouwen moeten het hooft ghedeckt hebben, om de Enghelen: Ende wederom Jacob: den Enghel seydt hy, die my verlost heeft: ende wederom seght den selven Jacob: ick hebbe ghesien Heyr-leghers van Enghelen: Want ghelijck de duyvels over al sijn om den vrede om verre te stooren, so heeft Godt tot onse bewaernisse Heyr-leghers van Enghelen ghestelt, op dat door hare teghenwoordigheyt, de stoutigheyt vande duyvels ghebroken werde, &c.

Een tweeden. *Hom. 7. de Laud. D. Pauli :* Paulum gaen root, benden niet van menschen, maer van Enghelen: Want indien aen de ghene die voor de ghemeine welvaert niets en doen, van den Heere Enghelen toegheschiedt zijn, ghelijck een vande rechtveerdighe seght: *Den Enghel die my verlost heeft van mijne jonckheydt af,* hoe veel te meer aen de ghene, aen de welcke de sorghe vande heele wereldt betrouwt is?

Een derden : *Hom. 4. in 1. ad Coloss.* Nu sijn de Enghelen niet naer het gheal vande Natien, maer naer het gheal der Gheloovighen: Waer uyt blijktt dat? Hooft wat Christus seght: siet dat ghy gheen van dese cleyne en vermaet: want hare Enghelen sien altyt het aensichte van mijnen Vader, die in de Hemelen is: want een jeder van de gheloovighen heeft sijnen Enghel, ghelijck Jacob seght: *Den Enghel die my verlost heeft van mijne jonckheit.* Indien wy dan Enghelen hebben, &c.

Een vierden : *Hom. 22. ad Pop. Antioch.* Ghebeden sijn noodzakelijck, op dat wy onse voeten niet en stooten aen den steen, en dat den Enghel des Heeren ons verlosse, op dat wy moghen segghen: *Den Enghel die my verlost heeft van alle quaeden:* Want de Enghelen beminnen, die haeren Heere beminnen.

Wat danct u hier van? hooft ghy niet dat Chryso- stomus op vier verscheyden plaetsen uyt- druckelijck seght/dat Jacob hier spreekt van een gheschaeppen Enghel?

Peenus. Ende om niet veel op te haelen; *Pererius* selve in *Gen. 32.* bekennt, dat seer vele Oudt-Vaders, in dese, en dierghelijck plaetsen, door den Enghel, Christum verstaen hebben, ende van dit ghevoelen sijn gheweest *Iustinus, Tertullianus, Ambrosius, Chryso- stomus.*

Antw. *Pererius* handelt daer niet van dien Enghel, die Jacob heeft aengheroepen / maer van dien persoon die met Jacob ghewoest heeft / ende van andere Goddelijcke verschijninghen / ende openbaeringhen / die in't onse Testament / aen de Patriarchen / ende Propheeten gheschiedt sijn / van dese seft sijn dat *Theodoretus, Iustinus, Tertullianus, Hilarius, Ambrosius, Chryso- stomus* sijn van ghevoelen gheweest / dat

sp door den Sone Godts sijn gheschiedt : ghenomen het waer soo (t welck nochtans Pererius in verscheyden yncipelen bondelijck weder leghe) hier uyt te sijn niet / dat door den Enghel, die Jacob aenroep Christus moet verstaen worden : want ten 1. niet spreekt hier noch van verchijninghe, noch van openbaringhe, ten 2. van de ghene die aen Jacob in Luza gheschiedt is / van de welke schoon wy forsboden / dat het Godt waer gheweest / ten volghet ons om niet / dat door den Enghel, die Jacob aenroep Godt moet verstaen worden : want wy loochenen noch eens / de wijle het tot noch toe niet betwefen is / dat het den selven persoon is / die Jacob hier aenroep door dit woordcken Enghel, met den ghene die aen hem in Luza verscheen / ofte met hem haer gheworstelt.

Peenius Pag. 115. Wanneer dan P. Hazari dese uytlegginghe verwerpt, soo wijckt hy af van de Vaders, en verwoeght sich by de kettters.

Antw. Gheen van beyden : Hy en wijckt niet af van de Oudt. Vaders : want die ghy hier uyt Pererius citeert, namelijck Justinus, Tertullianus, Hilarius, Ambrosius, en spreken hier van de aenroepinghe Jacobs niet / maer ofte van sijne worstelinghe, ofte van eenighe verschijninghen / die aen Abraham naemelijck / ende Moyses gheschiedt sijn. Cyrillus, ende Athanasius, al hoe wel sp van ghevoelen sijn / dat hier door den Enghel verstaen wordt den Sone Godts, soo is nochtans / dat hy in de openbaeringhen / (in de welke ghy lieden wilt / dat den Sone Godts soude verscheen sijn) lieden de houden dat een Enghel gheweest is / verholghing indien uwe argumenten die ghy lieden teghen haer ghevoelen stelt / raeckende die voozsepe openbaeringhen niet en ghelden / sy en ghelden oock niet teghen ons / raeckende de aenroepinghe van Jacob. Ten lesten Chrysostomus houdt het met my. P. Hazari en verhoeght hem oock niet by de kettters : want hy heeft boven betwefen / dat niemant van de Oudt. Vaders / hier van u gheciteert / dese verstaeninghe die hy aen-neemt / heeft uyt-ghegheven voer ketterich.

Peenius Oock sommighe Paus-ghesinde sijn hier ia met ons over-een-stemmender: de Theologanten van Leuven in de editie van den Latynschen Bybel.

Antw. 't Magh wesen / maer sy spreken van dien persoon / die met Jacob ghewoont heeft: bewijst nu / dat desen persoon die Jacob hier aenspreect den selven is met den ghenen / die niet hem hadde ghewoont: waer upt blyckt dat?

Peenius. Die worstelaer was den Sone Gods: selve, gelyck blyckt uyt den text.

Antw. Ick blyve daer by / dat desen Worstelaer niet en is den selven gheweest / met den ghenen die Jacob hier aenroept / ten zy dat my contrarie betwisten werde / 't welck tot noch toe niet ghedaen is. Hoe wel dan desen Worstelaer mocht Godt gheweest sijn / nochtans ten volghet niet dat den Enghel, die Jacob aenroept / daerom Godt was.

Hazar Pag. 50. Job 5. 1. Roept of daer jemaet zy, die u antwoorde, ende keert u tot jemaet van de Heylighen. Desu ter heeft Paroije verandert / stellende vzaeghs-ghewijse. Roept, salder jemaet sijn die u antwoorde: Ende tot wien van de Heylighen sult ghy u keeren?

Peenius Pag. 156. Roepen beteckent hier niet aenroepen, maer namen, verhalen, opsegghen.

Antw. Ick en hebb'et oock niet ghenomen opt Roepen, maer op het Keeren tot jemaet van de Heylighen.

Peenius. Dat de vulgata, ofte ghemeyne over-settinghe, heeft ghebidender wijse, keert u tot jemaet van de Heylighen, dat wort in de Hebreusche tale uyt-gesproken vraghs-ghewijs: Tot wien van de Heylighen sult ghy u keeren? gheleijck Anas Montanus dese plaetie over-gheset heeft, dat is tot niemant.

Antw. Ghelijck onse Vulgata, ofte ghemeyne over-settinghe heeft / niet vzaeghs-ghewijse / maer toespreking-ghewijse: Keert u tot jemaet van de Heylighen. Alsoo heeft oock den Griexschen Text van de seventich uyt-leggers: Roept, offer jemaet zy, die u sal hooren, ende of ghy jemaet van de Heylige Enghelen sien sult. Alsoo heeft dat uyt het Hebreusch over-gheset Sanctes Ragninus,

nus, die aen Arias Montanus in dese taele niet en mocht
wijcken: Roept nu, indiender jemant is die u antwoorde,
ende keert u tot eenen van de Heylighen. Van ghelijcken
heeft dit soo ober-gheseyt uyt 't Hebreeusch Sebastianus
Munsterus, wiens woorden dese zijn/ in sijn ober-
tinghe ghedruckt te Basel by Michael Insingrinus, ende
Henricus Petri Anno 1546. Ick bidde u, roept, indiender
misschien jemant is, die u antwoorde, en siet op jemant van
den Heylighen.

Peenius. Door de Heylighen worden hier niet verstaen En-
ghelen, maer menschen, als blijkt uyt den Text.

Antw. Ten blijkt immers soo claer uyt den text
niet / ofte daer kunnen ten minsten twijffelachtig-
heden ober vallen / aenghesien datter sijn die gelyc
contrarie verstaen / ghelyck utwen Bybel bekenet N. 3
soo wenschte ick wel dat ghy my dit claer uyt den
text wilde bewijfen.

Peenius. Ten kan uyt cap. 15. niet bewesen worden dat
door den name Heylighen altoos Enghelen verstaen worden.
de wijle de Enghelen, en menschen heylighen gheseyt
worden.

Antw. Ick en hebbe niet gesept / dat dooz den na-
me Heylighen ALTOOS Enghelen verstaen worden
maer ick hebbe gheseyt dat Job 15. v. 15. daer ghe-
seyt wordt: Siet, op sijne Heylighen en soude hy niet ver-
trouwen dooz de Heylighen daer verstaen worden de
Enghelen, hier in heb ick ghevolght de bemerkinghe
van uwe Bybel N. 24. Staet ghy my die bemerkinghe
toe / ofte niet?

Peenius Pag. 157. Hier en wort niet directelijck ghebo-
delt van de bescherminghe der Enghelen, 't welck Bellarmijn
nochtans wilt.

Antw. Eer dit soo plat wterdt gheloochent / soo
moest eerst den heelen discours van Bellarmijn weder-
lept sijn gheweest. Sijnen discours is desen: Roopt
indiender jemant is, die u antwoorde, ende keert u tot jemant
van de Heylighen: Alwaer door den name Heylighen, by de
Enghelen verstaet, ghelijck den H. Augustinus dat verclaert in
de bemerkinghe op Job, de welcke oock dese woorden
Cap. 19. Ontfermt is mijnder mijne vrienden, meynat gheleyt te
zijn.

zijn van de Engelen, volghens 't ghene gheseyt wort Cap. 33.
*Indien een Engel uyt duysent waer voor hem sprekende, hy sal
 zijns ontformen, ende segghen, verlost hem. Ghelijck oock Cap.
 17. als hy seyt: Siet onder sijne heylighen en is niemant onveran-
 derlijck: onder den name, Heylighen, worden de Engelen ver-
 staen.*

Hier moest betwefen gheest zyn/ waer in desen dis-
 cours komt te ontzeken.

Peenius. Indien die van 't Pausdom, dit tot de aenroepin-
 ghe der verstorven Heylighen directelijck willen brengen, soo
 stellen wy daer teghen de eyghen leere van de ghene, die
 onder haer bekenne, dat de aenroepinghe der Heylighen niet ghe-
 bruyckelijck is gheweest in 't oude Testament.

Antw. Indien ghy mijn Victorie van Roomen Pag 57.
 52. ende de woorden van Bellarminus wel gheconside-
 reert hadt / soo souet ghy betonden hebben / dat wy
 het niet op den verstorven Heylighen hier nemen / maer
 directelijck op de Engelen: Maer teghen dan niet en
 strijdt / dat de aenroepinghe der verstorven Heylighen in 't
 oude Testament niet ghebruyckelijck was. Want men
 hoft de Engelen wel aenroepen/ende nochtans niet
 de Heylighen.

Peenius. Eliphaz en gheeft Job hier gheenen heylsaemen
 raedt, hoe dat hy door de ghebeden tot Godt, ofte tot den
 Heylighen gherichtet, soude konaen verlichtinghe van sijn
 Cruys bekomen, maer veel meer heeft hy hem bitterlijck
 vervolght, en met sijn ellenden ghespot, en daer uyt foec-
 ken te besluyten, dat Job niet heyligh was, noch Gode aen-
 ghenaem.

Antw. Ghemenen/Eliphaz hadde met Job ghespot/
 ende gheseyt/ soo als ghy hier voor-gaert / te weten/
 om dat ghy Gode niet aenghenaem, noch behaeghlijck zijt,
 daerom sijn u alle dese ellenden over ghekomen: Wannec-
 ky dan boorders seght: Keert u tot jemaet van de Heyli-
 ghen, sae laet ons nu nemen dat wy oock vracghes-
 ghewijse gheseydt hebbe: Tot wien van de Heylighen
 sulst ghy u keeren? want (ich spreke met uwen Bybel
 N. 3.) Niemand en sal de bescherminghe uwer sake willen
 aen-nemen, soo en heeft Eliphaz mit anders gheseyde/
 als: Aenghesien Job, dat ghy Gode niet en behaeght,
 2
 't welck

't welek ick wel mercke uyt uwe ellenden, soo en is niet
 mant van de Heylighen, die uwe sake sal willen aen-nemen.
 Keert u dan uyt tot jemandt van de Heylighen / in
 siet of ghy sult verhoort worden: ofte / tot wien van
 de Heylighen sult ghy u keeren, die uwe sake sal willen
 aen-nemen / aenghesien ghy Godt niet en behaegen
 dit is immers de reden, die ghy my selfs by-ghebricht
 hebt: waer uyt ick maecte dit beslyt. Eliphaz seght
 dat daerom Job niet en soude verhoort worden van
 de Heylighen / om dat hy niet heyligh, noch Gode aen-
 ghenam was. Soo meynde dan Eliphaz, a contrario, dat
 Job van de Heylighen soude verhoort ghetweest sijn
 indien hy heyligh / ende Gode aenghenam hadde
 ghetweest: oft andersints sijne bezoggaende reden en
 soude niet ghelden: want Job soude hem darselst
 konnen antwoorden hebben: of ick heyligh / en
 Gode aenghenam ben, / ofte niet / 't en doet niet
 icr saecke: want eben wel de Heylighen / hebden
 sy mochten wesen / en konnen my noch hooren
 noch hoor spreken / noch helpen / de wijsse sy haer
 niet en bemoeven met onse saecken / ende van ons
 niet en weien. Over sulckx of Eliphaz spots-ghe-
 wijs spreect / ofte niet / mijne argumenten die
 blyven.

Peenius. Indien hy sprack van de aenroepinghe der Hey-
 lighen, soo soudemen uyt dese woorden konnen beslyten,
 dat oock de by ons levende menschen Religieuselijck aenroep-
 roepen moghen worden, om dat Eliphaz in't ghemeen seght
 Tot wien van de Heylighen sult ghy u keeren?

Antw. Ick hebbe boven ghezejt dat door de Hey-
 lighen hier verstaen worden de Enghelen, ghesijet dat
 hoozuamenlijck blyckt uyt den Gneexschen text dat de
 sebrantigh uytlegghers / ende uyt andere schrijvers
 plaetsen / die Bellarminus uyt Augustino hoorstelt / want
 komt ghy dan gheduerigh vassen van de Heylighen

Ten anderen / ten is soo vzeint niet dat wy religieuselijck
 versoeken de ghebeden der lebendigen, wanneer wy alleenlijck
 opsicht hebben op hare be-
 ven-naturelycke gaven.

Peenius. Indien Eliphaz sprack van de aenroepinghe der

Enghelen, soo soude volghen datse te vergheefs, en sonder effect aengheroepen worden, om datse namelijk niet hooren noch antwoorden.

Antw. **Is** wat anders niet hooren, en wat anders niet verhooren: Eenem rechter kan wel de requesten hooren, daerom nochtans niet verhooren, ofse de selve niet toestemmen: **Ja**e Godt selve / van den welken het seker is / dat hy onse ghebden hoort, 'tis nochtans seker dat hy niet alle ghebeden verhoort, want dit en doet hy niet ten opsichte van groote sondaers / ofse van menschen die hem niet aenghenaem sijn / want ghelijck ulwen Bybel seght op Joan. 9. 31. **N.** 35. Godt en verhoort de sondaers niet. Item 1. Reg. 8. 18. Ghy sult wel ten dien daghe roepen, maer de Heere en sal u niet verhooren. Item *Prov.* 1. 28. Ghy sult my aenroepen, maer ick en sal u niet verhooren: **Siet** nu ulwen Bybel op Job 5. N. 2. daer sult gy vinden / dat men hier spreekt van verhooren. **Dien** volghens; ick stemme u toe dat de aenroepinghe der Enghelen te vergheefs soude sijn voor de ghene die Gode niet aenghenaem sijn, (ghelijck Eliphaz mepude dat Job was) want die en verhoorens, noch en antwoordens niet: **Maer** ick loochene dat dit oock plaetse grijpt in de ghene / die Gode aenghenaem sijn, ende heyligh: ende alsoo en is het niet waer / dat de Enghelen absolutelijck te vergheefs soude aengheroepen worden: want dit en soude maer wesen (volghens ulwe eyghen reden / die ghy aen Eliphaz hebt toegheschreven) respectivelijck, ende ten opsichte van sommighe personen / naemelijck die Gode niet aenghenaem sijn / ende niet ten opsichte van alle.

Peenius. Eliphaz thoont met sijn exempel, dat men niet den Enghelen, nochte den verstorven Heylighen, maer alleen Godt moet aenroepen: Want hy seght *verl. 8. Dochick soude nae Godt soecken, ende tot Godt mijne spraecke richten*, dat is, indien ick sulcke dinghen leedt, ick soude my tot Godt keeren door den ghebeden.

Antw. Eliphaz hadde te voren ghezept v. 6. uyt het stof en komt het verdriet niet voort, noch de moeyte en spruyt niet uyt der aerde, dat is / seght ulwen Bybel *N. 13.*

De oorsaken der menschelijcker ellenden en moet men niet soecken in het ydel gheval, ofte het vlieghende ongheluck, ofte inden ordinaren loop van de nature: Maer moet men die soecken in Godt/seght Eliphaz: want hy is/ die niete doer de ghedachten der archlistighen v. 12. hy is/ de smerte aendoet, ende doorwont v. 18. Richt dan o Job wie sprake tot Godt, ende bekenit maer/ dat uwe ellenden van Godt komen / ende uwe tente sal in vrede sijn, v. 22. Et. Het mede en sluyt Eliphaz niet uyt de aenroepinghe der Engheleu; sae dat meer is/ hy en doet anders niet / volghens de bemerktinghe van wtren Bybel, als de voorsichticheyt Godts stellen tegen het ydel gheval. ofte vlieghende ongheluck, om dat Job, sijne ellenden soude toeschryben aen Godt, ende niet aen het ydel gheval.

Pecnius. En of schoon Eliphaz de aenroepinghe der Heylighen als een raet aen Job hadde voorghe draghen, daer uyt en loude niet volgen, dat die te prijsen was, want men leet nergens dat Job desen raede ghevolght heeft.

Antw. Indien Eliphaz de aenroepinghe der Engheleu als een raede heeft voorghe draghen aen Job; soo beslyt Bellarminus hier uyt/ dat het van doen af een ghetwoonte moet gheweest sijn de Heylighe Engheleu te aenroepen: ende seet wel: want indien het gheene ghetwoonte en was/ soo heeft dan Eliphaz niet Job ghespodt/ sprekende van eene sake / die te horen uoyt ghehoort / sae ongherijmt was volghens niet segghen: Maer nu supposeert ghy hier / dat Eliphaz niet Job niet en heeft ghespot / maer raedt ghegheuen soo segghen wy noch eens / dat de aenroepinghe der Engheleu/ ten tijde van Job, moet eene ghetwoonte gheweest sijn / de welcke daerom niet en laet pryken baer te sijn/ om dat men niet en leest / dat Job desen raedt ghevolght heeft / want' kan wesen dat het ghedaen heeft / alhoewel men het selve niet en leest verhalben / om dat men vindt Cap. 42. dat hy sijn ghebeden tot Godt heeft ghericht/ hier uyt en volghet niet/ dat hy niet en heeft op andere tijden de Engheleu aengheroeven; ende ghenomen hy en hadde hier den raedt van Eliphaz niet ghevolght; daerom en laet eenighen

enighen raedt niet goet / ende prijsbaer te sijn /
schoon hy van een ander niet ghevolght wordt.

Peenius, pag. 158. Ghenomen het waer een gewoonte
gheweest is se daerom te prijzen gheweest? een gewoonte,
sonder, en teghen Godts ghebodt inghevoert, is een outheyt
van dwaelinghe.

Antw. Een gewoonte teghen het ghebodt Godts inghe-
voert is eene dwalinghe, dat is waer: Een gewoonte in-
ghevoert sonder het ghebodt Godts, is eene dwalinghe, dat
is onwaerachtigh; want andersing soude ghy leden
morden dwaelen wanneer ghy den sondaghyert in
de plaetse van den Sabbath / ende wanneer ghy lie-
den het elfste Capittel van den eersten byes tot die van
Corinthien, boozleest in't Nachtmael &c. dit en sult gy
niet toestemmen / soo is dan dese ppositie in't
ghemeen ghenomen / onwaerachtigh / te weten/
dat een gewoonte sonder het ghebodt Godts inghevoert
een dwalinghe is.

Peenius, Beda in lob en heeft hier niet kunnen vinden
voor de aentoeplinghe der Heylighen, hoe wel hy dit vers by-
sonderlijk heeft overweghen.

Antw. Ten eersten Beda heeft dese Schriftuer-plaetse
niet vraeghs ghewijse ghelijck uwen text heeft / maer
toestemmens ghewijse boozghestelt / ghelijck wy doen.

Ten tweeden, hy verstaet het oock van de Enghelen,
ghelijck wy.

Ten derden, hy supponeert dat de Enghelen wel
konnen hooren / 'igene Job segghen sal / want hy
segghet: Roept dan, indien ghy yemant kont vinden, die u an-
ders sal segghen: keert u tot eene van de Heylighe menschen,
of van de Enghelen: Niemant van haer en sal u anders seggen
als ick.

Ten vierden, Dat Beda hier nipt niet en beslypt de
aentoeplinghe der Enghelen / ofte der Heylighen / en
is niet wonder / want daer lober en vielen t'sijnen
tijde in de stercke gheene disputen / ofte / soo sae / de
wijle hy hier teghen niemant en disputeert / soo en
is niet wonder / dat hy hier nipt gheen beslypt en
trecht van de aentoeplinghe der Heylighen / ofte der
Enghelen.

Peenius Olympiodorus verstaet door den *Heylige*, de Engelen
maer van hare aentropinge en voegt hy niet eē woort daer by

Antw. *Met de twee Beda*, ende Olympiodorus, die
sterckt ghy noch meer onre opinie / dat men doot de
Heylighen, verstaen moet de Engelen: *Mu* antwoort
de ick 'tselbe van Olympiodorus, dat ick hebbe gheant-
woordt van Beda, te weten / dat de aentropinghe der
Heylighen op de tijden van Olympiodorus, soo bedi-
ghelijck was by de Catholijcken / dat niemant daer
over disputeerde / of twijfelde

Peenius. *Mercerus*, en *Vatablus*, twee Professoren van Pa-
rijs leggaen het aldus uyt: *Noem yemandt van de Engelen*, en
roeft hem aen, sal oock de muilte van hem u antwoorden, u niet
sin woordt, en aansprake verweerdighen: *Ghy sult want
niemandt vinden*

Antw. *Quaer* dese twee bevestighen wederom
onse opinie dat door de Heylighen, hier verstaen wor-
den / de Engelen: ten anderen: *Sy* bevestighen hier
oock hare aentropinghe, want alhoewel sy segghen
dat niemant van de Engelen aen Job soude ant-
woorden / ofte hem ghewoerdighen met haer an-
sprake / hier merde en stooten sy niet om verre, want
sy te vooren gheseyt hebben / te weten: *Noem yemandt
van de Engelen*, ende roeft hem aen: *Want* het staet wel
saemen dat men de Engelen aentoepe / ende not-
tans niet verhoort werde / namelijk wanneer de
per'soon die haer aentoept / noch heyligh, noch Gode
aengenaem is, ghelijck Eliphaz, soo als ghy boven ge-
zept hebt / meynde dat Job was.

Wat *Mercerus* arngaet / segghende dat uyt dese
plaetse tot de aentropinghe der verstorven Heylighen
niet kan ghebracht worden: *Ick* ben van de selve
opi nie niet hem / want ick / noch *Bellarminus*, en heb-
ben dit ghepast directelijck op de aentropinghe der afgie-
storven Heylighen, maer op de aentropinghe der Engelen,
ofte liebet van sich te keeren tot de Engelen
'tweelck *Mercerus* mede wilt hebben / soo als blyck
uyt sijne voozgaende woorden / want al-hoe wel sy
seght / dat dit eene bespottinghe van Eliphaz is / ick heb-
be boven verhoort dat oock dese bespottinghe / in
die

dien het een is / niet en belet / dat men hier handele
han de aenroepinghe der Enghelen.

Peenius. Pag. 159. De uytlegghinghe Augustini heeft
Corn. Hazart (sich verlatende op Bellarmijn) op sijn Jesuyts
niet ter goeder trouw ghe-allegueert

An'w. Noch ick en hebbe my verlaeten op Bellar-
mijn, noch boozt ghegaen op sijn Jesuyts, (dat is on-
trouwelyck / soo ghy seght) want als ick niet ter
goeder trouw en soude alleguerten / dan soude ick
booztgaen op sijn Geusch-Predikants; de sake sal hier
haer selven uytwysen / als wy sulen ghehoort heb-
ben / hoe ghy de woorden Augustini citeert.

Peenius. By Augustinum sijn slechts dese woorden: *Roep*
daerom, of u jemants sal antwoorden: want den ghenen wort ghe-
antwoort, die reyn van herten zijn.

Antw. Hier ghy wel / dat ick wel hebbe gheseydt
dat het is op sijn Geusch-Predikants niet ter goeder
trouw de sprucken der Daberen te allegueren &
waer blyben nu de volghende woorden van Augusti-
nus, die hy samen knoopt met de booz-gaende: Aen-
roep, seyt hy / of u jemant sal antwoorden: want den ghe-
nen wordt gheantwoort die reyn van herten sijn. *Judien*
ick hem vraghe / wie sijn die / de welcke niet en sul-
ten antwoorden? Hy antwoozdt: de Enghelen: want
soo seyt hy boozders: De gramschap doot den dwafen,
dat is, als hy niet en denckt dat hy soo onsuiver voor Godt
is, dat de Engelen, als hy aenroep, haer niet geweerdighen
te antwoorden, ofte haer te verthoonen: want die dit niet
en denckt die wort dyaes, ende wort van de onredelicke
gramschap gedoot, of daerom en can den dwafen de Enghe-
len noch hooren, noch sien, om dat hy van gramschap ghe-
doot is.

Wat seght ghy nu? moet gy niet bekenen dat gy
hier niet ter goeder trouwe en zyt voort-ghegaen?
moet gy ooch niet bekenen dat Augustinus, dese plaet-
se uytzuchtelyck verstaet van de Engelen? dat is al /
dat ick / ende Bellarminus gesept hebben: soo moet gy
hier hervroepen 't ghene ghy my valschehlyck hebt te
laste gheleght / namentlyck dat ick de uytlegginghe
Augustini niet ter goeder trouwe en hebbe ghealle-
gueert /

gueert / ende de beschuldiginghe die ghy de Gesanten hebt te laste ghelept / valt op utwen eygen kop.

Peenius, Augustinus en maect selve niet veel wercks van die annotatien op Job lib. 2. *Retract. Cap. 13*

Antw. **T**'is waer / maer eben-wel en kunnen niet vinden / dat hy her-roepen heeft / t'gene hy hier voert gheseyt heeft.

Om dit te sluyten / dat hier door de Heylighen staen worden de Enghelen, dit seght wydzuchtelyk den Griexschen Text, dit hout oock Origenes by Lyranus, Polychronius in *Catena*, Philippus Beda, Olympiodorus, den H. Thomas, Mercerus, Vatablus, Lyranus, ten lesten den H. Augustinus, die oock op dese woorden *Job. 33. Ontfermt u mijnder mine vrienden*, seght: T'schijnt dat hy de Enghelen vraeght, op dat sy voor hem smeecken, of de Heylighen, op dat sy voor den boeteveerdighen bidden.

Hazart Pag. 52. *Job 33. 23. Iffer een Enghel sprekende tot hem, een uyt duysent, soo sal hy hem ghenadigh sijn, en seggen, verlost hem: Soo is dan de aentorpinghe der Enghelen gebzuyckelijck getweest.*

Peenius, Arias Montanus, ende Pineda hebben aengreteeckent, dat in t'Hebreusch niet en staet, *een Enghel sprekende* voor hem, ghelijck de Latijnsche overfettinghe heeft, of een Enghel gheseght wierde voor ons te spreken, ende te bidden, maer *tot hem*, ofte *by hem*: Soo en wert dan daer niet gehandelt van een Engel biddende voor den mensche, maer van een ghesante, of dienaer Godts, die sijnen wille vleysghet, ende verclaert.

Antw. Sanctes Pagninus, ende Vatablus hebben dit mede overgheset uyt de Hebreuschsche tale / in de welcke hy boven de andere hebben uyt-gesteken / ende en wten niet te spreken van eenighen Ghesant in t'ghemeen / maer alleen van eenen Enghel?

Wat Pineda belangh: / t'is ontwaerachtigh, dat hy seght dat in t'Hebreusch niet en staet / eenen Enghel sprekende *Et*. hy seght alleen / dat oock een Propheet in de Schrifture somtijt een Enghel genome worden, maer hy voeght'er by: Vereyscht daerom dese Schriftuer-plaetse datmen die verstaet van een mensch, om doer dat den naem, *Enghel*, in de H Schrift somwijlen van een mensch

menſch wort gheſeyt? ſullen wy daerom te niere doen het ghene ſchier alle de uytlegghers met eene aldermeeste toetſtemminghe ſegghen te moeten verſtaen worden van een waerachtighen Enghel? Hier iſt immerg ſoo klaer als den dagg dat Peenius bedrogen heeft/als hy Pineda tot ſijn voordeel genomen heeft/ daer hy hem gantsche-lijck teghen iſt.

Peenius. Al ſtaet in de Latijnsche overſettinghe een Enghel, nochtans in t'Hebreeuwſch is een woort het welck in t'ghe- me:en beteckent, een *Ghefant*, een *tuffchen-Bode*, en wert al- leen niet de Engelen, maer oock de menſchen toegeſchreven, ſoo den *po'itijcken Ghesanten* Gen. 32. 1. 1. Reg. 19. 2. als de *Propheten* ende *dienaren des Woorts*: Malach. 2. 7. ende 3. 1. ſoo dat hier moet verſtaen worden een *Prophete*, ofte een *dien- naer des Woorts*.

Antw. Dit iſt immerg eene byzende/ ende wonder- lijke maniere van redenen/ uyt vñf / of ſey *De* *riſ- tuer-plaetsen* / die hondelijck konnen beantwoort worden/ te crecken een beſuyp / ſonder de minſte re- den te hebben / teghen meer als twee-hondert / ende beertigh klare *Schriftuer-plaetsen*. Ghy ſeght dan/ dat hier niet eenen Engel, maer een *Prophete*, ofte *Dien- naer des woorts* moet verſtaen worden / om dat dit op twee *Schriftuer-plaetsen* (want ghy en ſtelt er maer twee hoor) ſoo ghenomen wort: Laet ons nu deſe *Schriftuer-plaetsen* onderſoecken.

De eerste iſt *Malach 2. 7.* Hier blinde ick dat gheſeyt wort: Uyt den mont des Priesters ſal men de Wet loeken, want hy is een Engel des Heeren. De ſake wijſt hier haer ſelven uyt / dat dit woordcken / Enghel, on-eygent-lijck / ofte niet van eenen Hemelſchen Gheest moet ghenomen worden / want t'wort dupdelijck toeghe- eygent aen den *Priester* / vanden welcken men ſeker iſt / dat het een menſch iſt.

De tweede ſtaet *Malach 3. 1.* daer gheſeyt wort: Siet ick ſende mijnen Enghel: Op ſijn wel verſekert uyt *Matth. 11. 10. Marci 1. 2. Luc 1. 76.* dat dit moet verſtaen worden van Joannes den Dooper, ende ſoo wy verſe- kert ſijn dat Joannes niet eenen Hemelſchen Gheest/ maer eenen menſch was/ want ghelijcker ſtaet *Ioan.*

1. 6. Datr was een mensche van Godt gefonden, wiens na-
me was Ioannes, soo sijn wy oock ten volle verstaen
dat hier het woordelken Enghel wanneer her roeghe-
epgheit wort aen Joannes, moet verstaen worden
niet van eenen Hemelschen Gheest, maer van een
mensche.

By dese twee boozgaende Schrifuren boeghet
uyt mijn epgen selven / noch twee of dzy soodanig
Schriftuer-plaetsen / die ick gheestelc binde in
uwen Bijbel op Malach. 2. 7.

De eerste is Hagg. 1. 3 daer gheseyt wort: Het wort
des Heeren gheschiede door den dienst der Propheten Hag-
gai. Dit wijst wederom sy selven uyt / dat Haggai
geenen Hemelschen Gheest en was

De tweede. Hagg. 1. 13. Doe sprack Haggai den Bode des
Heeren. Was desen Bode, Haggai? soo ist dan soo
klaer als den dagh / dat hier niet eenen Engel, maer
een mensch moet verstaen worden.

De derde. 2. Corinth. 20. Daer Paulus seght: Wy sijn
ghesanten Gods, hy spreekt van sijn epgen selven
soo spreekt hy dan dupdelijck / ende openlijck van
eenen mensch.

Wat nu die twee Schrifuren aengaet / die ghy
voorstelt / om te toonen dat dooz het woordelken
Engel oock verstaen worden Politijcke gesanten, en doer
hier niet te propooste.

Ten eersten, om dat ick Gen. 2. 1. binde datmen van
waerachtighe Enghelen spreekt / soo uwen Bijbel
selbe bekent N. 2. ende 1. Reg. 19. 2. wort niet anders
gheseyt / als dat Iezabel eenen Bode ghesonden heeft tot
Eliam, t'is riker dat Iezabel geenen Hemelschen Gheest
tot hem ghesonden en heeft.

Ten tweeden, om dat ghy hier dooz het woordelken
Enghel, niet en wilt verstaen hebben eenen Politijck
Ghelant, maer eenen Propheet, oft dienact des Woords.

Dese twee leste Schriftuer plaetsen dan / en te-
men hier niet te propooste / de vijf andere wijzen
haer selven uyt datmen daer niet en spreekt van eenen
Hemelschen Geest, maer van eenen mensche. Ende
my nu eens / dat het t'selbe is van dese Schriftuer-
plac

placse bande welke top hier disputeren/ toont dat sy soo haer selven uytwijst / datmen haer nootsake-
lijck dooz het woordcken / Engel, moet verstaen/ een
Propheet, ofte dienaer des Woorts.

Spndelijck / mercht eens uyt bondsch argument.
Op bekent dat dit woordcken Engel, in t'Hebreeusch
Malach, in t'ghemeen beteekent niet alleen Enghelen,
maer oock Propheten, ende Politijcke Dienaren, en dan
besluyt gy aldus/ soo moet hier dan verstaen worden, een
Propheet: wie hoorde sijn leven soo argumenteren?

Peenius, Pag. 160. In t'Hebreeusch is een woort, t'welck
niet beteekent een Voorprake naer een uyt.leggher, een Tael-
man.

Antw. Hier uyt en volghet eben-wel niet / dat hier
dooz den Enghel, nootsakelijck een mensch moet ver-
staen worden/ ende niet enen Hemelschen Geest, want
ghenomen hier woort ghesproken van een uytleggher
t'sy by Godt, t'sy by de menschen; dit doen de Enghels
soo wel als de menschen, *Iob. I. 6.* ende *Zachariae I. II.*
homen de Engelen by Godt om hem berichte te doen hoe
het over al inde werelt toeginck. Ghelijck uwen Bijbel
hier bemerckt N. 29. Du dat de Enghelen, den wille
Godts uytleggen aen de menschen, dat blyckt in Loth,
en menighe andere; tot hier toe en is het dan niet
klac/dat hier dooz den Enghel een Propheet, ofte Die-
naer des Woorts moet verstaen worden.

Peenius. De Enghel wert niet gheseght een uytleggher
by Godt, maer by den mensche selve.

Antw. Laet ons dit oock soo nemen / t'en volghet
noch niet / datmen hier niet en spreekt van enen
waerachtighen Enghel, ofte Hemelschen Geest.

Peenius. Of wy schoon nyt overvloet toestonden dat van
de Enghelen ghesproken wiert, soo en soude nochtans hare
Religieuse aenroepinghe noch niet bewesen sijn; want daer
soude ghesproken worden van haren dienst, welcken Godt
ghesuyckt in sijnen wille den mensche te verkondigen, en-
de hare bekeeringhe te verwoorderen, waer uyt hare Reli-
gieuse aenroepinghe gheensins besluten kan worden.

Antw. Indien gy hier uyt niet besluten wilt heb-
ben de aenroepinghe der Engelen, steint ons maer toe
dat

dat sy Godt bidden hoop onse nooden doech in t'we
sonder: Want den Enghel bidt hier tot Godt / dat
hy den mensche verlossen wil / seggende: Verloft hem
dat hy in t' verderf niet neder-dale.

Wien Bijbel, N. 48. seghe wel / dat ter contrarie
dese woorden van Godt selve gheseyt worden tot den
Enghel, maer dit soude ick gheerne betwisen sien up
den text selve. Ten anderen ghenomen / dit waren
de woorden van Godt tot den Enghel, soo belast dat
Godt aen den Enghel dat hy den mensche soude ver-
lossen; soo komt dan de questie wederom / waerom
dat die mensche soo wel de bystant van desen Enghel
niet verfoecken en mach om dooz sijnen dienst ver-
loft te worden / ghelijckmen het selve mach doen ten
opsichte van lebende menschen? indien ghy segghet
dat het eerste is / Godlijke eere aen den Enghel betuy-
sen / Het tweede niet; dat heb ick boven niet-mach
wederlept / ende bewijisen verpocht / dat de aen-
pinghe der Enghelen niet gheschieden en kan sonder
Godlijke eere.

Peenius. Gregorius Magnus *lib. 24. Moral. Cap. 2. Glor.*
ordinaria, Berno Augiensis, die geleest heeft in de elfde eere-
we, ende Hugo Cardinalis hoc loco, verstaen dese woorden van
Christo dien Enghel des grooten Raets.

Antw. Aengaende Gregorius Magnus, daer van sel-
len wy dareljck spreken; de andere dyp / laet ick niet
haer gheheel / om dat ick niet met uwe eygen wapenen
kan bewijisen / dat hier niet verstaen en kan worden
Christus. Want als ghy lieden op sommige Schryf-
tuer-plaetsen / dooz den Engel des Heeren verstaet den
Sone Godts, dat beslupt ghy hier upt; ofte om dat hy
Iehova genoemt wort / ofte om dat hem eenige wer-
ken toegheschreven worden / die Gode alleen eygen
sijn / ofte om datmen hem bewijst de ware aanb-
diddinghe: Desen Enghel en wort hier noch leeren
ghenoemt / noch hem en wort niet aenghedaen de
ware aanbiddinghe / noch toe-gheschreven eenige
wercken / die Gode alleen eygen sijn / soo en mach
hier dan niet verstaen worden den Sone Godts.

Peenius. Die van t'Pausdom en kunnen dese uyt-legginge
niet

niet verwerpen, om de autoriteyt van *Gregorius Magnus*, Paus van Roomen soo laetse bekennen dat de aenroepinghe der Enghelen uyt dese plaetse niet kan claerlijk bewesen worden.

Aantw. *Gregorius Magnus* en heeft dit niet uytgesproken in qualiteyt van Paus van Roomen, maer van een particulier Leeraer, niet als een stuck rakende het Geloof, maer als sijn besondere ghevoelen. **Doorders** / soo most ghy hier op ghemerckt hebben / dat den H. *Gregorius* schryvende op *Job*, niet den Letterlijcken sin hande woorden / maer alleen den sedelijken heeft opghenomen / noemende daerom dese sijne **Schryften Moralia**, of sedelijcke uytlegginghen op *Job*. **Du** / uyt sedelijcke verklaringhen, en kan men geen argument trecken / tot bevestighe van eenighe gheloofs-stucken.

HET VII. CAPITTEL.

Schrifturen des nieuwen Testaments raeckende het eeren ende aenroepen der Enghelen, worden teghen de beantwoordingen van *Peenius*, verdedicht.

Hazart. Pag. 65.

A *Peen. I. 4. 5.* Joannes den seven gemeeynten die in *Asien* sijn: *Ghenade* sy u, ende vrede van hem, die is, en die was, en die komen sal, en van de seven Gheesten die voor sijnen thoon sijn, en van *Iesu Christo*, die de ghetrouwe ghetuyghe is: **Alwaer** Joannes hoorde den gheloobighen in *Asien* bidt een Gheestelijck goet / namelijk *genade* / ende vrede / niet alleen van *Godt* / ende *Christo*, maer oock van de *Engelen*: soo aenroeft hy dan niet alleen *Godt* / ende *Christum*, maer oock de *Engelen*.

Peenius.